JOURNAL ASIATIQUE.

MAI-JUIN 1903.

HISTOIRE DE YOÛSOUF CHÂH,

NOUVELLE HISTORIQUE DE MÎRZÂ FETH'ALÎ ÂKHÒNDZÂDÈ,

TEXTE AZÉRI PUBLIÉ ET TRADUIT

PAR LUCIEN BOUVAT.

L'*Histoire de Yoûsouf Châh*, qui termine le recueil des comédies de Mîrzâ Feth'alî Âkhôndzâdè, en diffère sensiblement, tant par le sujet que par le style. Dans celles-ci, en effet, Mîrzâ Feth'alî nous a habitués à l'azéri vulgaire, à la langue que parlaient ses compatriotes. Dans l'*Histoire de Yoûsouf Châh*, au contraire, il nous offre un curieux essai de rédaction littéraire dans un idiome qui, à vrai dire, n'est qu'une sorte de *langue franque*[1] à l'usage des populations d'origines si diverses que l'on rencontre de Tebrîz à Tiflis. Cette raison et l'extrême rareté de l'ouvrage de Mîrzâ Feth'alî me font espérer que mon travail sera accueilli par les orientalistes, sinon avec faveur, du moins avec indulgence.

MM. Barbier de Meynard, Cillière, Haggard et Guy le Strange ont suffisamment fait connaître l'auteur, et il serait superflu de donner ici des détails biographiques. Je me

[1] Barbier de Meynard, *L'Alchimiste*, tirage à part du *Journal asiatique* de 1886, p. 3.

bornerai à dire quelques mots de son ouvrage. D'après la chronique persane intitulée *L'Ornement du monde*[1], Châh 'Abbâs Ier, la septième année de son règne, dut renoncer momentanément au pouvoir pour conjurer une catastrophe dont le menaçaient les astres. Sur les conseils de son astrologue, le mollâ Djelâl Yezdî, il abdiqua, répudia toutes ses femmes et céda le trône à un hérétique nommé Yoûsoufî (et non Yoûsouf), sellier de son métier, qui, par ses propos inconsidérés, scandalisait les hommes religieux. Proclamé roi de Perse et installé en grande pompe, Yoûsoufî régna trois jours, pendant lesquels il parla et agit « comme un Satan ». Ce temps écoulé et le danger passé, le sellier hérétique fut chassé du trône, et Châh 'Abbâs reprit le pouvoir. Mîrzâ Feth'alî est parti de ce récit, qu'il a souvent modifié et quelquefois accompagné de réflexions oiseuses, pour écrire l'*Histoire de Yoûsouf Châh*.

On trouvera dans le petit glossaire qui termine ce travail, et dont les termes familiers à l'osmanli ont été exclus, les mots propres à l'azéri, ceux qui, employés dans les dialectes orientaux, ont disparu de l'osmanli devant l'invasion des expressions arabes et persanes, et enfin un certain nombre d'idiotismes. La version persane de Mîrzâ Dja'far Karâdjadâghî, à laquelle j'ai souvent eu recours pour ma traduction, m'a été fort utile pour la confection de ce glossaire.

[1] *Târîkh-é Âlem-Ârâyé 'Abbâsî*, ms. persan 223 de la Bibliothèque nationale, fol. 70 v° à 71 v°.

TEXTE ET TRADUCTION.

آلدانمش کواکب

حکایت یوسف شاه

بسم الله الرّحمن الرّحیم

الحمد لله ربّ العالمین والصّلوة علی خیر المرسلین

تصنیف قاپوتان میرزا فتحعلی آخونزاده فی سنهء اسلامیّه

۱۲۸۳ مطابق تاریخ مسیحیّه ۱۸۵۷

صفویّه‌نک اوایل سلطنتده قزوین پای تخت ایدی حادثات متنوّعه‌نک وقوعندن صکره محمّد شاه صفوی سلطنتی اوز اوغلی شاه عبّاس اوّله تسلیم ایتدی شاه عبّاسک جلوسندن آلتی ایل گچوب یدّنجی ایل باشلانمشدی که آشاقه ذکر اولنان قضیّه واقع اولدی .

بهارک اوّلی ایدی نوروزدن اوچ گون گچمشدی شاه عبّاس گون اورتادن اوچ ساعت گچمش قصرده اوز محبوبه‌سی سلمی خاتونیله اوتوروب صحبته مشغول ایدی که خواجه

باشی خواجه مبارك ایچرو گروب گرنش ایدوب عرض ایلدی
که منجّم باشی میرزا صدر الدّین قبلهء عالمک زیارتنه
مشرّف اولماق ایستیر بر واجبی ایشدن اوترو شاه سلمی
خاتونه اشاره ایتدی که حرمخانه‌یه گتسون وخواجه‌یه بیوردی
که میرزا صدر الدّینی چاغرگلسون

منجّم باشی شاهک حضورنه داخل اولوب گرنشدن صکره
ال ال اوسته قباقده دوروب دعا وثنا ایتدی شاه
صوروشدی که میرزا نه وار منجّم باشی عرض ایلدی که قبلهٔ
عالم ساغ اولسون بو اوقات کواکبک سیرندن بیله معلوم
اولرکه نوروزدن اون بش گون گچمش مریخک عقرب ایله
اقترانی واقع اولاجاق وبو قران نحسینک تاثیری بودرکه
مشرق زمینده وبالتّرجیح ملك ایرانده بر صاحب سلطنتک
وجودنه صدمهٔ عظما یتشه‌جکدر بوکا بناءً من که آستانهٔ
سنیّه‌نک مخلص وجان سپاربنده‌سیم اوزمه واجب بلدم
که بو کیفیّتی پیش از حادثه قبلهٔ عالمه معروض ایدم

شاه بو وقتده چوخ جوان ایدی عمرندن آنجاق ایگرمی
ایکی ایل گچمشدی معلومدرکه بو سنّده حیات نجه
شیرین وعزیزدر خصوصًا که درجهٔ علیاده وتخت سلطنتک

اوستنده بو سببه منجم باشینڭ خبری شاه جوانی غایتده
وحشت عظمایه سالدی همان ساعت رنگی قاچوب گویا
که بی هوش اولدی بر دقیقه‌دن صکره باشین قالدروب
میرزا صدر الدّینه بیوردی که خوب مرخّص سن گیت منجّم
باشی گرنش ایدوب قایتدی شاه یالقوز قصرده یاریم ساعت
فکره پیچیده اولوب صکره خواجه مبارکی آواز ایتدی
خواجه حضوره داخل اولدقده بیوردی که فرّاش گوندر
بوساعتده وزیر میرزا محسنی وسردار زمان خانی ومستوفی
میرزا یحیی‌نی وملّا باشی آخوند صمدی منم حضورمه
چاغرسون خواجه چخوب بر آز وقتدن صکره احضار
اولنان اشخاص گلدیلر ولازمهٔ تعظیم عمله گتوروب منتظر
فرمایش اولدیلر
شاه بیوردی که سزی بر امردن اوتری مصلحته چاغرمشم
گرك همان خصوصده بر تدبیر گوستره سکز چونکه
بو مجلس خاصّدر اوکا بناءً منم طرفمدن اجازت اولنرکه
اوتوره سکز اشخاص فرمایشی عمله گتوردیلر شاه منجّم باشینڭ
خبرینی القا ایتدکدن صکره بیوردیکه آیا سزڭ رایکزه گوره من
نه قسم تدبیریله بوحادثه‌نی اوز وجودمدن دفع ایده بلورم

حضرات جلهسی حیران قالدیلر بر دقیقه سکوتدن صکره وزیر میرزا محسن باشلادی دانشماقه بو بندهٔ کمینهنک اخلاصی دولت علیّهیه نسبت بدیهیّاتدن در البتّه قبلهٔ عالمک خاطرندهدرکه پدر بزرگوارلرینک ایّام سلطنتنده بر پاره ناقص العقل کمسنهلرک وزارته مباشرتی اولماق سببیله خزینهٔ عامرهنه مرتبه نقوددن خالی اولمشدی بوکیفیّتده خالی اولدوقده من تدبیرنه اقدام ایتدم وقرار قویدم که چاکران درگاهدن هرکمسهکه بر شغله ویا بر ولایتک حکومتنه منصوب اولسنه فراخور حالنه گوره بر مبلغ برسم پیشکش خزینهیه تسلیم ایتسون وعلاوه هر زمان که قبلهٔ عالم بر امیرک کاشانهسنی تشریف قدومیله مبارک ایتسه صاحب کاشانه اقمشهٔ نفیسه پای انداز وبر مقدار پول پیشکش ایلسون بو نوع تدبیرک واسطه سیله ایندیکه قبلهٔ عالمک جلوسنک یدّمجی ایلی در خزینهٔ عامره الحمد للّه والمنّه نقود وافرهدن مالامالدر امور وزارتک پیش رفتنده بندهٔ کمینه طرفندن بی تجربهلك غیر متصوّردر امّا کواکبکه مقابلنده تدبیر گوسترمکه الحقّ عاجزم

بوندن صکره سردار زمان خان شروع ایلدی بو چکر خالص

سقّالمك توگنى دولت عليّه‌نك خدما تنده اخلاص
وهنريله آغارتمشم مثلا اون ايل بوندن اقدم كه طايفهٔ عثمانيّه
بكر پاشا دمرچى اوغلى‌نك سرعسكرلكى ايله يتمش ميـن
نفره قريب خاك ايرانه هجوم گتورمكه مصمّم اولمشديلر قبلهٔ
عالمك پدر بزرگوارى ايران قشوننك سردارلقنى مكا واگذار
ايتدى اگرچه بزم قشونمزده حساب وعدده طايفهٔ
عثمانيّه‌دن كم دگلدى نهايت مثم حيفم گنلدى كه فرقهٔ
ناجيه‌نك قشوننى كروه ضالّه‌نك مقابلنده تلفه ويردرم اوكا
بناءً امر ايتدم كه عثمانيّه سرحدّندن تا نهايت ملك آذربايجان
تمام دهاقيننك زراعتنى خراب ايتسونلر وچارپالرينى قووب
گتورسونلر كوپرى‌لرى داغتسونلر ويول‌لرى بوزسونلر وقتى
كه بكر پاشا سرحدّمزه داخل اولدى اگرچه مقابلنده بزم
قوشندن بر نفر گورمدى امّا يول‌لر بر مرتبه‌ده خراب
اولمشدى كه اصلا اوزيله توپخانه گتورمكه قادر اولميوب
آنجاق آتلو وپياده سيله انواع زحمتده تبريزه وارد اولـدى
وهرطرفه دسته گوندروب ذخيره تحصيلنه اقدام ايتدى النهٔ
برحبّه وبر اوكوز وقوين دوشمدى ناچار اوچ گوندن صكره
افتان وخيزان آج وافسرده تبريزدن كوس رحلت دوگوب

قاچدی بو تدبیریله ملك ایران طایفۀ بیگانه‌نك هجومندن
محفوظ قالدی یول‌لری یوزماق وکوپری‌لری یخماق بر مرتبه‌ده
تدبیر مفید گوروندی که دولت علیّه بکر پاشا قاچاندن صکره
دخی بویله صلاح گوردی که اونلری همیشه بو قرارده باقی
قویسون دوباره طایفۀ بیگانه‌نك هجوم گتورمك احتیاطیله
بوطریقیله دولت علیّه‌نك قوشونندن بر نفرك دخی بورنی
قانامیوب عساکر منصوره‌نك جمله‌سی همسایه دشمنلرك
وحشتی ایچون سالم قالدی بویله ایشلر خصوصنده آستانۀ
علیّه‌نك قوجه ایتی تدبیرگوسترمکدن عاجز دگل امّا
کواکبیله مخالفت ایتمکده عقلم هر بر علاجدن قاصرگورونر
شاهك وحشتی غایتده زیاده‌لنمك باشلادی صکره مستوفی
میرزا یحیی تکلّمه گلدی بو بندۀ حقیر وزیرك اقربی ودست
پرورده‌سی اولدوقوم سببه واونونك وجودی واسطه سیله
بو منصبه یتشدوکمه گوره اخلاص وصداقت گوسترمکده
بالکلّیه اونك نیّات حسنه‌سنه وقاعده سنه پی رویلك
ایتمشم مشخّصدرکه قوشونك واواسط صاحب منصبانك
مواجبی قبلۀ عالمك فرمانی موجبنجه ومنم امضامیله
ولایتلرك مداخلندن حواله اولنر چونکه خزینۀ عامره‌ده

نقوددن نقصان گورسونمشدی نجه که وزیر ذکر ایلدی اوکا بناءً من بر جهتدن غایتده دل افسرده ایدم اگرچه من فرامین مواجبی امضا ایدوب ولایتلره حواله ایتمشم که مواجبلرک قطعیله دولت علیّه خلقک نظرنده بی اعتبار گورونمسون امّا مخفی هر بر ولایت حاکمنه پیش از وقت مکتوب گوندرمشم که منم طرفمدن جداگانه نوشته اولمامش محض فرمان موجبیله مواجب اجرا ایتمکدن احتراز ایتسونلر همین تدبیر سببیله خزینهٔ عامره‌نک مداخلی چوق تزاید ایدوبدر وقوشون خلقی وصاحب منصبلر اگرچه بی وصول مواجب قالوبلر امّا صلح وآسایش زمانی اولماق سببیله وایرانک کمال اوجوزلقنه گوره مواجبه زیاده محتاج اولمیوبلر بیله ایشلر خصوصنده منم ذهن دقیقم ید بیضا گوسترور لکن کواکبک تاثیرینی ردّ ایتمک ایچون دوغروسی هیچ بر چاره‌یه عقلم چاتمیر

نوبت یتشدی ملّا باشی‌یه تقریر ایلدی جناب اقدس الهی قبلهٔ عالمک وجود مبارکنی ائمّهٔ اطهار حرمتنه جمیع آفات سماویدن وارضیدن محفوظ ایتسون بو داعی دوام دولت قاهره‌نک اخلاص وصداقتی سلسلهٔ جلیلهٔ صفویّه‌یه نسبت

توصیفدن خارجدر قبلهٔ عالمك پدر بزرگوارلری زماننده
منصب ملّا باشی‌لقه سرافراز اولدوقومده نصف ایران
حتّی پلی تختك دخی یاروسی سنّی مذهب ایدی اوّلاً
مواعظ حسنه وثانیًا تخویفات کثیره سببیله تمام سنّی
مذهبلری راه راست مذهب اثنی عشریّه‌یه هدایت ایتمشم
ایندی اللّهك کرمندن صفحهٔ ایرانده بش آلتی نفردن زیاده
سنّی تاپولماز بو خصوصده ایران خلقندن دخی کمال
رضامندلکم وار که بمجرّد تکلیف قدیمی آنا وبابالرینك
مذهبلرندن ال چکوب هدایته راغب اولدیلر حتّی من
ایستدم که جهودلره وارمنی‌لره داخی ال قاتوب اولری‌ده
شیعه مذهبنه دوندرم امّا بر پاره خیر اندیش کمسنه‌لر
مصلحت گورمدیلر که لزومی یوخدر چونکه هر توریاقده
جهوددن وارمنی‌دن بر آز وار بزم توریاقمزده دخی بر آز
اولماقلری مصلحتدر علاوه مشخّصدر که ائمّهٔ اطهارك
احادیث صریحه‌سی موجبنجه اسلام ملکنده تخته وتاجه
مالك اولان کمسنه ذات شریف وواجب الاطاعة محسوب
اولنماز زیرا که بو درجهٔ عالیه امامه ویا اونك نایبی مجتهد
اعلمه متعلّقدر اوکا بناءً من جمیع خطبایه حکم یازدم که تمام

ولایتلرك منابرنده خلقه اعلام ایتسونلرکه همان احادیثك
سلسلهٔ صفویّه‌یه شمولی یوقدر زیرا که خاندان نبوّتدن
ودودمان امامتدن ظهور ایدوبلر وواضحدر که ائمّهٔ همان
احادیثی غیرلرك حقّنده بیورمشلرنه اوز اولادلرینك بو اوقات
که قبلهٔ عالمك وجودی تأثیر کوکبدن محلّ خطره‌ده‌در
منم اورکم غصّه‌دن تابه‌ده‌کی بالغ کمی بریان اولرلو قاصر عقله
بُیله یتشر که او ملعون منجّم باشی‌نك اوزی بو ایشك
چاره‌سنی بزدن آرتوق بلراو قبلهٔ عالمه خیانت ایدوبدرکه
کواکبك تأثیرینی بلدروب دفعنك علاجنی اظهار ایتمیوبدر
البتّه بر خبیث فکره گوره نجه اوله بلرکه زهرنی گوستره
یادزهری گوسترمکدن اوزینی کنارچکه پیغمبر صلوات الله
علیه بیوروبدرکه کلّ منجّم کذّاب بو حدیثی من اولارك اوز
احوالنه اسناد ایدرم نه علملرینه چونکه او ملعونلرك
اخباری اکثر اوقات نتیجه باغشلیر امّا اوزلری یالانجی
وبدذاپ درلر قبلهٔ عالم اونك اوزینی چاغرسون بو حادثه‌نك
دفعی ایچون اونك اوزندن علاج ایستسون اگر عذر
گتورسه بوینی ووردورسون
ملّا باشینك منجّم باشی ایله عداوت سابقه‌سی وارایدی بو

کیفیّت اونڭ ایچون چوخ یاخشی وسیله گورندی که
اونڭ وسایر منجّملرڭ کور بدرینی یاندرسون الحقّ منجّم
باشی دخی گورنرکه چوخ احمق ایمش نه لازم اولمشدی که
بُیله وحشتلو خبری شاهه ویروب بو قالماقله سبب اوله
واوزینی دخی هلاکته ساله منجّم باشی یه اواخرده
بو بحثی وارد ایدردیلر جواب ویردیکه من قورخدم که اگر
بو خبری شاهه اقدم یتورمسم اوزگه منجّملر اونی یتوررلر من
شاهڭ نظرنده خرنادان قلمنه گیدرم منصبدن معزول اولّام
بهر صورت شاهڭ منجّم باشیدن همان نامبارك خبره گوره
غضله سی گتمشدی

ملّا باشینڭ تحریکی اولمامشده بو حالده کمال غیظ اوکنا
اوز ویروب خواجه مبارکی قایم صوتیله صدا ایتدی خواجه
حاضر اولدوقده بیوردی که بو ساعت فرّاش گوندر منجّم
باشی نی مهم حضورمه گتورسون خواجه قایدوب بر
ساعتدن صکره منجّم باشی حاضر اولدی شاه غضبلنمش
اصلان کمی دیزی اوسته چوکوب خطاب ایتدی پدر
سوخته کوپکڭ آفتندن منی قورخودارسن وعلاجنی
گورلرسن جلّاد

طرفة العينده جلّاد مهیب بلنده خنجر النده طناب ایچره گردی بیچاره منجّم باشینک ارواحی او چوب باشلادی یارپاق گمی تترمکه شاه جلّاده بیوردی که آپار بو سگك بو ساعتده بوینی وور

سردار زمان خان اگرچه اهل شمشیر ایدی امّا چوخ رقیق القلب آدم ایدی منجّم باشینك حالنه ترحّم ایدوب اياغه دوردی عرض ایلدی که تصدّقك اولم بو سگك بو ینی وورولندن صکره حادثه نك دفعی ایچون کیمدن علاج صوروشاجا یوق بو بندهٔ ذلیل استدعا ایدرم که .منم سقّالمك آغ توگلری حرمتنه اونك قتلندن گذشت ایدوب حادثه نك علاجی خصوصنده اوندن تدبیر صوروشاسکز اگر موافق خواهش جواب ویرمسه مقصّر ومستوجب القتل در

شاه جلّاده بیوردی که اونی قوی گیت صکره منجّم باشی یه رجوع ایدوب دیدیکه ملعون بو ساعتده حادثه نك دفعنه علاج گوستر

بیچاره منجّم باشی یمان حالده ایدی حادثه نك دفعنه هیچ بر علاج بلمردی امّا اولم قورخوسندن اظهارنه اقدام ایده

بلدی عرض ایلدی که تصدّقك اولوم حادثه‌نك علاجی
ممکندر مکا بر ساعت مهلت ویرون گیدم زیج اولوغ بگه
ملاحظه ایدم قایدم عرض ایلیم زیج اولوغ بگده هر گنز
بو نوع حادثه‌لرك دفعی ایچون بر شی مرقوم دگل
امّا منجّم باشی ایستدی که بو بهانه ایله اوزینی اوستادی
مولانا جمال الدّینك یاننه سالسون واوندن مشورت
صوروشون چونکه اونی نجوم علمنده اوزیندن آرتوق تجربه‌لو
بلردی شاه رخصت ویردی منجّم باشی چخمامش خواجه
مبارك ایچرو گروب عرض ایلدی که مولانا جمال الدّین
حضور مبارکه مشرّف اولماق ایستر شاه بیوردی چاغر
گلسون منجّم باشی یه دیدی که بر آز حضورده قال
مولانا اوطاقه داخل اولوب شاهه لازمهٔ ستایش عمله
گتوردی شاهك اشاره سیله اوتوروب عرض ایلدی که
قبلهٔ عالم ساغ اولسون اگرچه بو بنده پیرلك سببیله
درخانه‌دن کنار اولوب کوشه گیرلك اختیار ایتمشم لکن بو
اوقات یعنی نوروزدن اون بش گون گچمش مرّیخك عقرب
ایله اقتران ایتمکلرندن قبلهٔ عالمك ذات مبارکنه احتمال
صدمهٔ عظما اولدوقی ایچون واجباتدن بلدم که حضور پور

نوره شرفیاب اولوب پیش از وقت حادثه‌نی اعلام ایدوب
دفعنه تدبیر گوسترم بو خاطره که مبادا بو کیفیّت جوان
منجّملرك بصیرتندن مخفی قالا شاه نهایتده خوشحال
اولوب بیوردیکه مولانا بز ایله بو خصوصده گفتگو ایدردوك
حادثه معلوم در تدبیرینی اظهار ایدون
مولانا عرض ایلدی که قبلهٔ عالم بو ایّام نحوستنده یعنی
نوروزدن اون بش گون گچنه‌دك گرك اوزینی سلطنتدن خلع
ایده وتخت وتاجی تسلیم ایلیه بر مجرم وواجب القتل
کمسنه‌یه واوزی خلقك نظرنده ناپدید اوله او صورتده
کواکبك تاثیری همان مجرمك باشنده چاتلیاجاق
چونکه او وقت ایران پادشاهی اودر ایله که حادثه واقع
اولور واو مجرم که صاحب تخت وتاج در هلاکته یتشور او
زمان قبلهٔ عالم اختفادن چخوب گنه تخت وتاجه مالك
اولور وکمال اقبال وعافیتده سلطنت ایدر امّا گرك خلقدن
بر کمسنه بو تدبیری بیلمیه وظنّ ایتمیه که قبلهٔ عالم عاریتًا
تخت وتاجدن ال چکر تا که همان مجرمی که تختنه
چخاجاقدر مستقلّا اوزلرینه پادشاه بله‌لر وگرك حرم خانه
خاتونلرینکده ده طلاق ویرلوب کابین کاغذلری پرتله صکره

اولره تکلیف اولنه‌که عبّاس محمّد اوغلنه‌که دخی پادشاه
دگل وبر فرددر افراد ناسدن دوباره منکوحه اولوب فقر
وقناعته راضی اولورلری هر بریسی‌که راضی اولسه اوکا
دوباره عبّاس محمّد اوغلنه نکاح اوخونا وکابین‌کاغذی یازیله
وهر بریسی‌که راضی اولمسه همان ساعت بوراخلا
منجّم باشی مهلکه‌دن قورتاردی شاهڭ بشره سندن بالکلّیّه
قورخو اثری رفع اولدی رنگی آغارمش ایکن قرمزلقه تبدیل
تاپدی افراد مجلسدن مولانانڭ عقل وکمالنه آفرین صداسی
سقفه بلند اولدی شاه بشاشتیله ملّا باشی‌یه متوجّه اولوب
سوال ایتدی‌که احکام شرعه مطابق بر غایتده مجرم وواجب
القتل‌کمسنه نظرده واری که سلطنتی وتخت وتاجی اوکا
واگذار ایدك
ملّا باشی جواب ویردی‌که پروردگار عالم قبلهٔ عالمه عمر
طبیعی‌کرامت ایتسون بو شهر قزوینده بر نفر نابکار پیدا
اولوبدرکه جمیع روی زمینده اوندن مجرم‌تر وقتله مستحقّ بر
کمسنه تاپولماز آدینه یوسف سرّاج دیرلر معلوم دگل که
هارده تربیت تاپوبدر آنجاق بو اوقات شهر قزوینده ساکن
اولدوقی ایچون اجامر واوباشدن اوزینه مرید جمع ایدوب

همیشه علمای کرامک وخدّام شریعت غرّانک ضربنه وذمّنه
زبان کشادر بو ملعون همیشه اوز مریدلرینه صراحتًا ذکر ایدر
که گویا علمای کرام عوامه فریب ویررلر مثلاً اونک عقیده سیله
گویا اجتهاد لازم دگل وخمس وامام مالی ویرمك خلافدر
وگویا علما فوت اولان مجتهدینک راینده قالماق او جهتدن
عوامه جایز گورمزلر که اوزلرینک بازاری رواج اولسون وبوندن
علاوه دولت علیّه یه دخی بحثلر وارد ایدر دیر که
کدخدادن توتمش پادشاهه دك کلّ ارباب مناسب اهل
ظلم وقطّاع الطّریق درلر ملك وملّته هرگز بولردن بر منفعت
عاید دگل همیشه اوز هوای نفسلریله بیچاره خلقی جریمه
ومواخذه ومعاقب ایدرلر اوز رفتارلرنده هیچ برقانون وقاعده یه
متمسّك دگللر بوگونه رفتار انجاق اهل ظلمك وقطّاع
الطّریقلرك علی درودخی ذکر ایدرلر که مذهب تناسخه
قایلدر بو داعی دوام دولت قاهره بیله صلاح گورزم که قبلهٔ
عالم سلطنتی وتخت وتاجی بو ملعونه تسلیم ایتسون که
کواکبك تاثیرندن اوز جزاسنه یتشوب درك اسفله واصل
اولسون
افراد مجلس کلّا بو رایی تصدیق ایدوب قایم صوتیله

IMPRIMERIE NATIONALE.

دیدیلر که یوسف سرّاج پدر سوخته بالکلّیّه قتله سزاوار وبلای آسمانی یه مستحقدر شاه خوشحال اولوب بیوردی که راضیم اونك ملاحظه‌سنه صباح بو تدبیر تمام وکمال بجری اولنماجاقدر افراد مجلسی مرخّص ایتدی مجلس داغلدی اولورکه خواننده‌لر بو گذارشك وقوعنده شبهه ایدوب اونی کذبه حمل ایده‌لر بو صورتده من اولردن توقّع ایدرم که تاریخ عالم آراده شاه عبّاسك جلوسنك یدّجی ایلنده صادر اولان وقایعه ملاحظه ایتسونلر ایندی بزه لازمدر که یوسف سرّاجی تانیداق که کیمدر شخص مذکور قزوینك قریه‌لرندن کربلای سلیم آدلو بر دهقانك اوغلی ایدی چونکه کربلای سلیم بر مؤمن ومتّقی آدم ایدی ایستدی که اوغلی ملّا اولوب علما سلکنه داخل اولسون اوکا بناءً اونی اوشاق ایکن گتوروب شهر قزوینده مکتبه قویدی بر نچه ایلدن صکره یوسف سرّاج که حدّ بلوغه یتشوب آثار رشد اوزینده ملاحظه ایلدی تحصیل علم ایچون اصفهانه گتدی اوردن دخی بر نچه ایلدن صکره کربلایه روانه اولوب بیوك عالملرك مجلسنده تکمیله علومه شروع ایتدی مدّت مدید اوراده مکث ایدوب تمام علوم اسلامیّه‌یه واقف اولدی چونکه

علمانك اكثر اموزده تقلّبنى مشاهده ايدردى اوكا بناءً بو صنفه
نفرت بهم ايدوب ايستمدى كه اوزينى اولارك زمره سنه
داخل ايتسون كربلادن قايدوب وارد اولدى همدانه اوراده
اوستا خليلك يانده قرق ياشنده ايكن سرّاجلوق صنعتنى
بر ايل مدّتنده اوكرنوب قزوينه مراجعت ايتدى زيرا كه
بو شهر پاى تخت اولدوق ايچون اونك صنعتنك رواجى
بوراده آرتوق كورونردى قزوينه وارد اولاندن صكره
تأهّل اختيار ايدوب دكّان آچدى اوز كسبيله اوزينى وعيالنى
ساخلاماقه مشغول اولدى چونكه بر مرد سليم النّفس
ونيكوكار ايدى هميشه علمانك وارباب مناصبك حركات
ناشايستهسنى اونك خاطرنه توخونوب اولرك ذمّندن
وضربندن دلنى ساخلاماقه قادر اوله بلمردى اكرچه بو نوع
جان كذارلق اوكا صادق وخير انديش دوستلر بهم ايتدى
نهايت آخرده بدبختلكنه باعث اولدى

صباحسى كون شاهك بيوروقيله كون اورتايه ايكى ساعت
قالمش تمام اعيان واشراف واركان دولت وعلما وسادات
وجمله ارباب مناصب كدخدادن دوتمش وزرايهدك دربار
شاهيده حاضر اولوب هركس اوز يرنده دوروب كمال سكوت

وبی استحضارلقیله شاهڭ حضورنه منتظر ایدیلر بو حالده
شاه باشنده تاج والنده جراهر نشان توپوز قولنده جواهر
بازوبندلر بلنده کمر وشمشیر مرصّع ظاهر اولوب دربار
اوطاقنده که بر آرشون یردن رفعتلو وخلقه باخان طرفی
بالمرّه آچوق وبی حایلدر تخته چخوب اوتوردی واوزین
حضّار دربارە توتوب خطاب ایلدی جماعت ایندی یدّجی
سنه‌درکه من جناب اقدس الهینڭ مشیّتیله سزه پادشاهم
وبقدر امکان سزڭ هر برگزه نوازش ومرحمت گوسترمشم
وسزدن دخی چوخ راضی وخشنودم چونکه صفویّه
اوجاقنه اولان ارادات سببیله همیشه مکّا اخلاص وصداقت
گوستروبسگز ایندی بر پاره سببلره که کشفنی من سزه لازم
گورمرم من مجبروم که سلطنتدن ال چکوب تخت وتاجی بر
کمسنه‌یه واگذار ایدم که بو رتبه‌یه مندن أَلیَق وشایسته‌در
همان شخصی ملّا باشی وسردار زمان خان ووزیر ومستوفی
ومولانا جمال الدّین ومنجّم باشی سزه گوستره جکلر گرك کلّا
گدوب کمال شکوه وطنطنه ایله اونی گتورروب بو تختڭ
اوستنده اوتوردوب مستقلّاً اوزگزه پادشاه بله سگز وای
اوکمسنه‌نڭ حالنه که منم فرمایشمدن تخلّف ایدوب او

شخصک اطاعتنده قصور گوستره شاه بو سوزلری تمام ایدوب
تاجی باشندن گتوروب تختک اوستنه قویدی وتمام لبـاس
فاخرینی سویونوب شمشیر وکمرینی آچوب بر مندرس لباس
اگننه گیدی وخلقه متوجّه اولوب دیدی که اینـدی مـن
افراد ناسدن بر مرد فقیرم عبّاس محمّد اوغلی دخی مـنی
آختارمیون که گوره بلمزسکز خداحافظ دیوب تختـدن
دوشوب حرم خانه‌یه روانه اولدی حضّار مجلس حـیـران
قالدیلر بلدیلر که بو کیفیّتی نه‌یه حمل ایتسونلر
حرم‌خانه‌ده جمله حرملر شاهک فرمایشیله بر اوطاقه حاضر
اولوب قدومنه منتظر ایدیلر شاه مندرس لباسده همـان
اوطاقه داخل اولدی خوبان حرم اونی بو هیئتده گورنده آز
قالدیلر قهقهه ایتسونلر امّا شاهک مهیب باخشی وقاش
قباقی اولره بو حرکتدن مانع اولدی شاه همان ساعت خواجه
مبارکه بیوردی که ملّا رسولی اوزینک ایکی یولدا شیله
حضوره گتور ملّالر دیشقاروده پیش از وقت حاضر اولمشدیلر
حضوره داخل اولدقده شاه اوتورماقه اشاره ایتدی صکره
اوزین حرملره توتوب خطاب ایلدی منم عزیزم فرّاشلرم من
کمال افسوس ایله مجبورم که بریمان خبر سزه اعلام ایدم

سزه معلوم اولسون که ایندی من ایرانک پادشاهی دگلم دخی منم عمارتم ودولتم یوخدرکه سزی زینت وزیورده وعالی شان اوطاقلارده ساخلیام من افراد ناسدن بر فقیر ویی چیز کمسنه‌یم اوکا بناءً لا بدّم که سزک طلاقکزی ویروب جمله‌کزی آزاد ایدم که هرکسه میلکز اولسه اونی اختیار ایده‌سکبز صکره اوزین ملّا رسوله توتوب بیوردی که بولرک صیغهٔ طلاقلرینی جاری ایله ملّا رسول هامیسنک طلاقنی یانده‌کی عدلین حضورنده اوخیدی خوبان حرم گوردیلرکه بر غریبه ایش اوز ویردی چوخ خوفه واضطرابه دوشدیلر هیچ کیفیّتدن حالی اولمادوقلری ایچون بلمدیلرکه بو بجنه قضیّه‌در جمله‌سی حیران قالدی

طلاق تمام اولدوقده شاهک بیوروقیله اولرک کابین کاغذلرینی خواجه مبارك یرتدی شاه دوباره خوبان حرمه متوجّه اولوب دیدیکه اگر سزدن هر برکز فقره وقناعته راضی اولوب منی یعنی عبّاس محمّد اوغلنی ارلکه قبول ایدرسه تازه‌دن بو عبارتیله اوکا صیغهٔ نکاح اوخوتدورم حرملرك کلّی‌سی تازه‌دن راضی اولدیلرکه شاهک منکوحه اولسونلر چونکه شاه چوخ جوان وکوچك اوغلان ایدی ویرده

حرملر بو امری ظرافت کمی برشی قیاس ایدردیلر وهرگز
عقللرینه چاتمزدی که شاه عبّاس غفلتًا بر عبّاس محمّد
اوغلی اوله امّا اولرك جملهسندن ایکی نفر دلبر خوب رو که
خلاف رضالریله شاهك حرمخانهسنه دوشمشدیلر غایت
شرمیله وآهسته سس ایله عرض ایتدیلر که بزم پادشاهه
منکوحه اولمشدوق واوز بختمزدن ودرجهمزدن چوق خوشنود
ایدوق ایندی که بو بختورلکدن محروم اولدوق عبّاس محمّد
اوغلنه اره گیتمکی قبول ایتمزوك همان ساعت بو ایکی نفر
مرخّص اولندی اولرك بریسی کرجی قزی ایدی که کرجستان
والیسی شاهه پیشکش گوندرمشدی همان گونك صباحسی
لوز عوسی اوغلیله تمام جواهراتین وملبوساتین گوتوروب
زیاده پول ایله وطننه مراجعت ایتدی کرجستانده اونك
نقلنه باور ایتمیوب بیله فرض ایدردیلر که گویا او قاچوبدر
وایستردیلر که اونی گرو قایتارسونلر امّا بلمرم که نه امر
واقع اولدی که اونی اونوتدیلر وبو قز بر جوان کرجی یه
اره گدوب آخر عمرنه دك کرجستانده قالدی او بریسی
دلبر قزوین اهلندن بر تاجرك قزی وبر جوان وخوش رو
اوغلانه نامزد ایدی خوب رو اولماق ایچون غفلتًا شاهك

بلدی عرض ایلدی که تصدّقك اولوم حادثه‌نك علاجی
ممکندر مکا بر ساعت مهلت ویرون گیدم زیج اولوغ بگه
ملاحظه ایدم قایدم عرض ایلیم زیج اولوغ بگده هر گنز
بو نوع حادثه‌لرك دفعی ایچون بر شی مرقوم دگل
امّا منجّم باشی ایستدی که بو بهانه ایله اوزینی اوستادی
مولانا جمال الدّینك یاننه سالسون واوندن مشورت
صوروشون چونکه اونی نجوم علمنده اوزیندن آرتوق تجربه‌لو
بلردی شاه رخصت ویردی منجّم باشی چخمامش خواجه
مبارك ایچرو گروب عرض ایلدی که مولانا جمال الدّین
حضور مبارکه مشرّف اولماق ایستر شاه بیوردی چاغر
گلسون منجّم باشی یه دیدی که بر آز حضورده قال
مولانا اوطاقه داخل اولوب شاهه لازمهٔ ستایش عمله
گتوردی شاهك اشاره سیله اوتوروب عرض ایلدی که
قبلهٔ عالم ساغ اولسون اگرچه بو بنده پیرلك سببیله
درخانه‌دن کنار اولوب کوشه گیرلك اختیار ایتمشم لکن بو
اوقات یعنی نوروزدن اون بش گون گچمش مرّیخك عقرب
ایله اقتران ایتمکلرندن قبلهٔ عالمك ذات مبارکنه احتمال
صدمهٔ عظما اولدوقی ایچون واجباتدن بلدم که حضور بور

نوره شرفیاب اولوب پیش از وقت حادثه‌نی اعلام ایدوب دفعنه تدبیر گوسترم بو خاطره که مبادا بو کیفیّت جوان منجّملرک بصیرتندن مخفی قالا شاه نهایتده خوشحال اولوب بیوردیکه مولانا بز ایله بو خصوصده گفتگو ایدردوك حادثه معلوم در تدبیرینی اظهار ایدون

مولانا عرض ایلدی که قبلهٔ عالم بو ایّام نحوستنده یعنی نوروزدن اون بش گون گچنه‌دك گرك اوزینی سلطنتدن خلع ایده وتخت وتاجی تسلیم ایلیه بر مجرم وواجب القتل کمسنه‌یه واوزی خلقك نظرنده ناپدید اوله او صورتده کواکبك تاثیری همان مجرمك باشنده چاتلیاجاق چونکه او وقت ایران پادشاهی اودر ایله که حادثه واقع اولور واو مجرم که صاحب تخت وتاج در هلاکته یتشور او زمان قبلهٔ عالم اختفادن چخوب گنه تخت وتاجه مالك اولور وکمال اقبال وعافیتده سلطنت ایدر امّا گرك خلقدن بر کمسنه بو تدبیری بیلیه وظنّ ایتمیه که قبلهٔ عالم عاریتاً تخت وتاجدن ال چکر تاکه همان مجرمی که تخته چخاجاقدر مستقلّاً اوزلرینه پادشاه بله‌لر وگرك حرم خانه خاتونلرینك‌ده طلاق ویرلوب کابین کاغذلری پرتله صکره

اولره تکلیف اولنه‌که عبّاس محمّد اوغلنه‌که دخی پادشاه
دگل وبر فرددر افراد ناسدن دوباره منکوحه اولوب فقر
وقناعته راضی اولورلری هر بریسی‌که راضی اولسه اوکا
دوباره عبّاس محمّد اوغلنه نکاح اوخونا وکابین کاغذی یازیله
وهر بریسی‌که راضی اولمسه همان ساعت بوراخلا
منجّم باشی مهلکه‌دن قورتاردی شاهڭ بشره سندن بالکلّیه
قورخو اثری رفع اولدی رنگی آغارمش ایکن قرمزلقه تبدیل
تاپدی افراد مجلسدن مولانانڭ عقل وکمالنه آفرین صداسی
سقفه بلند اولدی شاه بشاشتیله ملّا باشی‌یه متوجّه اولوب
سوال ایتدی‌که احکام شرعه مطابق بر غایتده مجرم وواجب
القتل کمسنه نظرده واری که سلطنتی وتخت وتاجی اوکا
واگذار ایدك
ملّا باشی جواب ویردی‌که پروردگار عالم قبلهٔ عالمه عمر
طبیعی کرامت ایتسون بو شهر قزوینده بر نفر نابکار پیدا
اولوبدرکه جمیع روی زمینده اوندن مجرم‌تر وقتله مستحقّ بر
کمسنه تاپولماز آدینه یوسف سرّاج دیرلر معلوم دگل که
هارده تربیت تاپوبدر آنجاق بو اوقات شهر قزوینده ساکن
اولدوقی ایچون اجامر واوباشدن اوزینه مرید جمع ایدوب

همیشه علمای کرامك وخدّام شریعت غرّانك ضربنه وذمّنه زبان کشادر بو ملعون همیشه اوز مریدلرینه صراحتًا ذکر ایدر که گویا علمای کرام عوامه فریب ویررلر مثلاً اونك عقیده سیله گویا اجتهاد لازم دگل وخمس وامام مالی ویرمك خلافدر وگویا علما فوت اولان مجتهدینك راینده قالماق او جهتدن عوامه جایز گورمزلر که اوزلرینك بازاری رواج اولسون وبوندن علاوه دولت علیّه یه دخی بحثلر وارد ایدر دیر که کدخدادن توتمش پادشاهه دك کلّ ارباب مناسب اهل ظلمه وقطّاع الطّریق درلر ملك وملّته هرگز بولردن بر منفعت عاید دگل همیشه اوز هوای نفسلریله بیچاره خلقی جریمه ومواخذه ومعاقب ایدرلر اوز رفتارلرنده هیچ بر قانون وقاعده یه متمسّك دگللر بو گونه رفتار آنجاق اهل ظلمك وقطّاع الطّریقلرك عملی در ودخی ذکر ایدرلر که مذهب تناسخه قایلدر بو داعی دوام دولت قاهره بیله صلاح گورزم که قبلهٔ عالم سلطنتی وتخت وتاجی بو ملعونه تسلیم ایتسون که کواکبك تاثیرندن اوز جزاسنه یتشوب درك اسفله واصل اولسون

افراد مجلس کلًّا بو رایی تصدیق ایدوب قایم صوتیله

IMPRIMERIE NATIONALE.

دیدیلرکه یوسف سرّاج پدر سوخته باکلّیّه قتله سزاوار
وبلای آسمانی یه مستحقدر شاه خوشحال اولوب بیوردی که
راضیم اونک هلاکنه صباح بو تدبیر تمام وکمال مجری
اولنماجاقدر افراد مجلسی مرخّص ایتدی مجلس داغلدی
اولورکه خوانندهلر بو گذارشک وقوعنده شبهه ایدوب
اونی کذبه حمل ایدهلر بو صورتده من اولردن توقّع ایدرم که
تاریخ عالم آراده شاه عبّاسک جلوسنک یدّنجی ایلنده صادر
اولان وقایعه ملاحظه ایتسونلر ایندی بزه لازمدرکه یوسف
سرّاجی تانیداق که کیمدر شخص مذکور قزوینک قریهلرندن
کربلای سلیم آدلو بر دهقانک اوغلی ایدی چونکه کربلای
سلیم بر مؤمن ومتّقی آدم ایدی ایستدی که اوغلی ملّا اولوب
علما سلکنه داخل اولسون اوکا بناءً اونی اوشاق ایکن
گتوروب شهر قزوینده مکتبه قویدی بر نیچه ایلدن صکره
یوسف سرّاج که حدّ بلوغه یتشوب آثار رشد اوزینده
ملاحظه ایلدی تحصیل علم ایچون اصفهانه گتدی اوردن
دخی بر نیچه ایلدن صکره کربلایه روانه اولوب بیوك عالملرك
مجلسنده تکمیله علومه شروع ایتدی مدّت مدید اوراده
مکث ایدوب تمام علوم اسلامیّهیه واقف اولدی چونکه

علمانڭ اكثر اموزده تقلّبنى مشاهده ايدردى اوڭا بناءً بو صنفده
نفرت بهم ايدوب ايستمدى كه اوزينى اولارڭ زمره سنه
داخل ايتسون كربلادن قايدوب وارد اولدى همدانه اوراده
اوستا خليلڭ ياننده قرق ياشنده ايكن سرّاجلوق صنعتنى
بر ايل مدّتنده اوگرنوب قزوينه مراجعت ايتدى زيرا كه
بو شهر پاى تخت اولدوقى ايچون اونڭ صنعتنڭ رواجى
بوراده آرتوق گورونردى قزوينه وارد اولاندن صڭره
تأهّل اختيار ايدوب دكّان آچدى اوز كسبيله اوزينى وعيالنى
ساخلاماقه مشغول اولدى چونكه بر مرد سليم النّفس
ونيكوكار ايدى هميشه علمانڭ وارباب مناصبڭ حركات
ناشايسته‌سنى اونڭ خاطرنه توخونوب اولرڭ ذمّندن
وضربندن دلنى ساخلاماقه قادر اوله بلمردى اگرچه بو نوع
جان گذارلق اوڭا صادق وخير انديش دوستلر بهم ايتدى
نهايت آخرده بدبختلكنه باعث اولدى

صباحسى گون شاهڭ بيوروقيله گون اورتايه ايكى ساعت
قالمش تمام اعيان واشراف واركان دولت وعلما وسادات
وجمله ارباب مناصب كدخدادن دوتمش وزرايه‌دك دربار
شاهيده حاضر اولوب هركس اوز يرنده دوروب كمال سكوت

وبی استحضارلقیله شاهک حضورنه منتظر ایدیلر بو حالده
شاه باشنده تاج والنده جراهر نشان توپوز قولنده جواهر
بازوبندلر بلنده کمر وشمشیر مرصّع ظاهر اولوب دربار
اوطاقنده که بر آرشون یردن رفعتلو وخلقه باخان طرفی
بالمرّه آچوق وبی حایلدر تخته چخوب اوتوردی واوزین
حضّار درباره توتوب خطاب ایلدی جاعت ایندی یدّمجی
سنه‌درکه من جناب اقدس الهینک مشیّتیله سزه پادشاهم
وبقدر امکان سزک هر برکزه نوازش ومرحمت گوسترمشم
وسزدن دخی چوخ راضی وخشنودم چونکه صفویّه
اوجاقنه اولان ارادات سببیله همیشه مکا اخلاص وصداقت
گوستروبسکز ایندی بر پاره سببلره که کشفنی من سزه لازم
گورمرم من مجبروم که سلطنتدن ال چکوب تخت وتاجی بر
کمسنه‌یه واگذار ایدم که بو رتبه‌یه مندن الیق وشایسته‌در
همان شخصی ملّا باشی وسردار زمان خان ووزیر ومستوفی
ومولانا جال الدّین ومنجّم باشی سزه گوستره جکلر گرک کلّا
گدوب کمال شکوه وطنطنه ایله اونی گتوروب بو تختک
اوستنده اوتوردوب مستقلّا اوزکزه پادشاه بله سکز وای
اوکمسنه‌نک حالنه که منم فرمایشمدن تخلّف ایدوب او

تخصکک اطاعتنده قصور گوستره شاه بو سوزلری تمام ایدوب
تاجی باشندن گتوروب تختک اوستنه قویدی وتمام لباس
فاخرینی سویونوب شمشیر وکمرینی آچوب بر مندرس لباس
اگننه گیدی وخلقه متوجّه اولوب دیدی که ایندی من
افراد ناسدن بر مرد فقیرم عبّاس محمّد اوغلی دخی منی
آختارمیون که گوره بلزسکز خداحافظ دیوب تختدن
دوشوب حرم خانه‌یه روانه اولدی حضّار مجلس حیران
قالدیلر بلدیلر که بو کیفیّتی نه‌یه حمل ایتسونلر

حرم‌خانه‌ده جمله حرملر شاهک فرمایشیله بر اوطاقه حاضر
اولوب قدومنه منتظر ایدیلر شاه مندرس لباسده همان
اوطاقه داخل اولدی خوبان حرم اونی بو هیئتده گورنده آز
قالدیلر قهقهه ایتسونلر امّا شاهک مهیب باخشی وقاش
قباقی اولره بو حرکتدن مانع اولدی شاه همان ساعت خواجه
مبارکه بیوردی که ملّا رسولی اوزینک ایکی یولدا شیله
حضوره گتور ملّالر دیشقاروده پیش از وقت حاضر اولمشدیلر
حضوره داخل اولدقده شاه اوتورماقه اشاره ایتدی صکره
اوزین حرملره توتوب خطاب ایلدی منم عزیزهم فرّاشلرم من
کمال افسوس ایله مجبورم که بر یمان خبر سزه اعلام ایدم

سزه معلوم اولسون که ایندی من ایرانک پادشاهی دگلم
دخی مهم عمارتم ودولتم یوخدرکه سزی زینت وزیورده وعالی
شان اوطاقلارده ساخلیام من افراد ناسدن برفقیر ویا چیز
کمسنه‌یم اوکا بناءً لا بدّم که سزک طلاقکزی ویروب جمله‌کزی
آزاد ایدم که هرکسه میلکز اولسه اونی اختیار ایده‌سکز
صکره اوزین ملّا رسوله توتوب بیوردی که بولرک صیغهٔ
طلاقلرینی جاری ایله ملّا رسول هامیسنک طلاقنی
یاننده‌کی عدلین حضورنده اوخیدی خوبان حرم گوردیلرکه
برغریبه ایش اوز ویردی چوخ خوفه واضطرابه دوشدیلر
هیچ کیفیّتدن حالی اولمادوقلری ایچون بلمدیلرکه بو بجنه
قضیّه‌در جمله‌سی حیران قالدی

طلاق تمام اولدوقده شاهک بیوروقیله اولرک کابین
کاغذلرینی خواجه مبارك یرتدی شاه دوباره خوبان حرمه
متوجّه اولوب دیدیکه اگر سزدن هر برکز فقره وقناعته راضی
اولوب منی یعنی عبّاس محمّد اوغلنی ارلکه قبول ایدرسه
تازه‌دن بو عبارتیله اوکا صیغهٔ نکاح اوخوتدورم حرملرک
کلّی‌سی تازه‌دن راضی اولدیلرکه شاهک منکوحه اولسونلر
چونکه شاه چوخ جوان وکوچك اوغلان ایدی ویرده

حرملر بو امری ظرافت کبی برشی قیاس ایدردیلر وهنوز
عقللرینه چاتمزدی که شاه عبّاس غفلتًا بر عبّاس محمّد
اوغلی اوله امّا اولرڭ جملەسندن ایکی نفر دلبر خوب رو که
خلاف رضالریله شاهڭ حرمخانەسنه دوشمشدیلر غایت
شرمیله وآهسته سس ایله عرض ایتدیلر که بزی پادشاهه
منکوحه اولمشدوق واوز بختمزدن ودرجەمزدن چوخ خوشنود
ایدوق ایندی که بو بختورلکدن محروم اولدوق عبّاس محمّد
اوغلنه اره گیتمکی قبول ایتمزوك همان ساعت بو ایکی نفر
مرخّص اولندی اولرڭ بریسی کرجی قزی ایدی که کرجستان
والیسی شاهه پیشکش گوندرمشدی همان گونڭ صباحسی
اوز عوضی اوغلیله تمام جواهراتین وملبوساتین گوتوروب
زیاده پول ایله وطننه مراجعت ایتدی کرجستانده اونڭ
نقلنه باور ایتمیوب بیله فرض ایدردیلر که گویا او قاچوبدر
وایستردیلر که اونی گرو قایتارسونلر امّا بلمرم که نه امر
واقع اولدی که اونی اونوتدیلر وبو قز بر جوان کرجی یه
اره گدوب آخر عمرنه دك کرجستانده قالدی او بریسی
دلبر قزوین اهلندن بر تاجرڭ قزی وبر جوان وخوش رو
اوغلانه نامزد ایدی خوب رو اولماق ایچون غفلتًا شاهڭ

دلالەلرینڭ چوغوچولوقیله آتاسندن مطالبه اولنوب شاهڭ
حرمخانەسنه داخل اولمشدی ذکر اولنان کیفیّتی اوز
آرزوسنه یتشمکه وسیله بلوب آتاسی ایونه قایتدی ونامزده
واصل اولدی

سایرحرملرڭ نکاحی مجدّدًا عبّاس محمّد اوغلنه اوخونوب
خواجه مبارکه امر اولندی که جملەسنی همان ساعت
قزوینڭ آلتنجی کوچەسنڭ باشنده معیّن اولنان بر ایوه
پیاده گتوروب یتورسون اوزی دربار شاهی‌یه قایتسون
صکره عبّاس محمّد اوغلی حرم خانەدن چخوب اوزاخلاشدی
ناپدید اولدی

یوسف سرّاجڭ دکّانی شاه مسجدنڭ میداننڭ مشرق
سمتنده واقع ایدی گون اورتادن ایکی ساعت گچمشدی
یوسف سرّاج فریضهٔ ظهری ادا ایدوب اوتوروب النده بر
جلوی تگوب تمام ایدردی چونکه مشتری تاپشورمشدی که
گرك اوگون حاضر اولەیاننده دوستلرندن ایکی نفر
دخی وار ایدی که اونڭ صحبتنه قولاق اسردیلر یوسف
سرّاج بهالوقدن شکایت ایدردی که بیچاره فقیرکسلر همان
ایل چوخ اضطراره دوشمشدیلر چونکه گچن ایل نهایتده

قوارقلوق اولماق سببیله وقزوینک اطرافنده سویک قلّتی جهتیله اکثر محصولات یانوب عله گلمشدی بوکیفیّت یهالوقه باعث اولمشدی یوسف سرّاج دیردی تعجّب ایدرم بو دولتدن که قزوینه سو چخارماق ایچون هزارگونه استطاعت وقدرتی وار امّا بیله غفلتده درکه اصلا بو امره ملتفت اولمیوب اوز رعایاسنک حالنه وپای تختک رونقنه توجّه ایتمیر

بو حالده میدانک مغرب سمتندن بولوت کمی توز قالخدی یوسف سرّاج ایکنه‌سی النده باشین بوخارو قووزادی گوردی که بر اساس پیدا اولدی واصلا خیالندن گچرمدی که بو اساس وتدارك اونك ایچوندر قباقده اون ایکی شاطر قیوراق گیمش چهار گوشه بورك باشلارنده اولا رك دالوسنجه اون ایکی علمدار الوان علملر اللرنده صکره دستهٔ پیش خدمتان که بریسنک باشنده بر مجمعی وار ایدی دستهٔ فرّاش اللرنده آغاج اولرك عقبنده میر آخور یدکنده بر ترکمان آتی جواهر نشان بهر واسباب اوستنده مرصّع رخت باشیده مروارید سینه بند دوشنده زمرّد قوتاز بوینده بولردن صکره ملّا باشی وسردار زمان

خان ووزیر مستوفی ومولانا جمال الدّین ومنجّم باشی علمای کرام وسادات عظام وسایر اعیان واشراف وارباب مناصب وبر دسته پیاده وبر دسته آتلو کمال شکوه وآرام ایله گلوردیلر ایله که یوسف سرّاجک دکاننه برابر اولدیلر هامسی دایاندی ملّا باشی وسردار ایرلو دوروب یوسف سرّاجه کرنش ایتدیلر یوسف سرّاج ایاغه دوروب تواضع ایلدی امّا غایت تعجّبده صکره ملّا باشی تکلّمه گلوب دیدی قضانک تقدیرندن استا یوسف بوگون سن بزم پادشاهمز سن ایرانک سلطنت تختی بو حالده شاه عبّاسک وجودندن خالی در بزلری سرافراز وخوشبخت ایلیون دربار شاهی یه تشریف فرما اولون که جلوس همایون واقع اولسون

یوسف سرّاج کمال بحیرّه دوشوب هیچ بلدی که بو نه واقعدر اونک قباقنده تمام ارکان دولت دورمشدیلر بو سوزلری اوکما ملّا باشی دیردی که ایرانده بر متین کمسنه حساب اولنردی امّا کیفیّت بر مرتبهده غریب ایدی که یوسف سرّاج اونک دوغرو اولماقنه با وجودیکه گوزیله گورردی هرگز اعتبار ایده بلردی عاقبت مقام جوابه گلوب دیدی مخدومم ملّا

باشی من جنابکزی ایرانده متین آدملردن حساب ایدرم بلرم آیا دلو اولوبسکزیا بنگ آتوبسکزکه بو قبیل سوزلری منم اوزمه دیرسکزمن بر فقیر سرّاج بابایم من هارا تخت وتاج هارا والله من آنلیا بلرم که سزک بو حرکتکزی نه‌یه حمل ایدم مات وحیران قالمشم توقّع چاکرانه ایدرم که مکا ساتاشمیه‌سکز سردار زمان خان سوزه شروع ایلدی استا یوسف سن بو ساعتده قبلهٔ عالم من وبزجمله‌مز سنک قولون وسنک آستانه‌ک واروق سکا چاکرانه بزدن توقّع ایتمك مناسب دگل سن خسروانه فرمایش ایتمکه شایسته سن بزنه دلو اولمشوق ونه بنگ آتمشوق جمله‌مز عقل سلیم وشعورکاملده واروق امّا حضرت بارینک تقدیرنه تبدیل یوخدربوگون کلّ ایران ملکنده سنک سلطنتک مسلّمدر ملّا باشینک قولنه گوره دربارشاهی‌یه تشریف فرما اولون که جلوس همایون واقع اولسون صکره اوزین دورت نفر حاضرده اولان پیش خدمتلره توتوب دیدی که خلعت شاهانه‌نی گتورون قبلهٔ عالمی گیندرون

پیش خدمتلر اللرنده مجمعی اُیله که ایچنده خلعت شاهانه قویولمشدی دکّانه اپاغ باسدیلر مجمعنی یره قویوب

شروع ایتدیلر یوسف سرّاجک کهنه پالتارینی سویوندورماقه وخلعت شاها نه نی اوکا گیدرمکه مخالفت بر یانا چاتمازدی یوسف سرّاج مقام تسلیمده دوردی که عقلًا اوز خواهشلرینی عمله گتورسونلر اُیله که لباس گیمک تمام اولدی میر آخور مرصّع رختلو آتی قباقه چکدی یوسف سرّاجی مندردلر آته اساس قرار سابق اوزره دربار شاهی یه روانه اولدی فرّاشلرک کوچه‌لرنده بروید بروید سسی هر دقیقه‌ده عرشه دایاندی تمام اهل قزوین ذکورًا واناثًا صغیرًا وکبیرًا پنجره‌لره ودامله اوستنه چخوب نظّاره‌یه مشغول اولدیلر وکیفیّتدن مخبر اولمادوقلاری ایچون جمله‌سی حیرتده قالدی

دربار شاهی‌نک قاپوسنده فرّاشلر یوسف سرّاجی آتدن دوشردیلر ملّا باشی وسردار زمان خان قولندن یاپوشوب کمال تعظیم ایله عمارتک اوطاقنه داخل ایتدیلر وسلطنت تختنک اوستنده اوتورتدیلر ارکان دولت علما وسادات اعیان واشراف وارباب مناصت اوطاقک قباقنده صفّ چکوب ال ال اوسته دوردیلر ملّا باشی دعا اوخویوب تاج سلطنتی قویدی یوسف سرّاجک باشنه شمشیر وکمر

مرصّع باغلادی بلنه جواهر بازوبندلری آشدی قول‌ندن
مکلّل توپوزی ویردی النه کنه بر دعا اوخویوب اوزین خلقه
توتوب دیدی مبارك باد ایدون مبارك باد صداسی خلقدن
آسمانه بلند اولدی وبارگاهك عمارتلرندن عکسی تکرار
تاپدی کرّه نای شادیانه باشلاندی چالنماقه بوحالده سرای
شاهیدن گوکه بر فشنك بوراخدیلر بو علامة گوره شهردن
خارج قلعه توپلرندن یوز اون تیرشنلك توپی آتدیلر
اگرچه سعدی وحافظدن صکره ایرانده شعر غایتده تنزّله
دوشوب شعرانك اشعاری کلّا بی مضمون ومحض بوج
الفاظلوق اولمشدی امّا کنه الحمد لللّه بو حالده بر نچه
نفر صاحب جوهر شاعر پیدا اولدی که بداهتًا جلوس
همایون ایچون قصاید غرّا انشا ایدوب یوسف شاهك
تخته چخماقینی تعریف واوزینی حکمتده سلیمانه سخاوتده
حاتمه شجاعتده رستمه قدرتده قضاو قدره تشبیه ایلیوب
نظردن گچردیلر وتاریخ جلوسی سنجان قزوین بُیله تاپدیلر

شاه خوبان بنود یوسف ما
لیك او شاه ملك ایران شد

اُیله که بو اعمال تمام اولدی ملّا باشی خلقه اعلام ایتدی

که مرخّص سگزهامی دربار شاهیدن چقدی آنجاق یوسف
شاه قالدی تختک اوستنده قبا قنده خواجه مبارك باشقه
بر نچه خواجه ایله وعظیم بگ پیش خدمت باشی وبر نچه
پیش خدمت واوطاقدن دیشره فرّاشلر یوسف شاه تحیّر
عالمنده فکره بچیده اولدی بر نچه دقیقه‌دن صکره خواجه
مبارکه اوزین توتوب صورروشدی سزکیم سز خواجه مبارك
جواب ویردی که بز سزك چاکران مخلصگز خواجگان
حرموق من بولارك بیوکی وبولرده مم زیردستلرمدرلر صکره
پیش خدمتلره اوزین چوووروب صورروشدی که سزکیم سز
عظیم بگ پیش خدمت باشی جواب ویردی که بز سزك
کمینه نوکرلرگز پیش خدمتلروك من بولارك رئیسیم بولارده
مگا تابعدرلر یوسف شاه صورروشدی که بس او دیشقاروده
گوروکنلر کیمدر عظیم بگ جواب ویردی که اولرده فرقهٔ
فرّاش درکه همیشه خدمت ایچون کمر بسته‌درلر یوسف
شاه بیوردی که سز دخی چوله چقون خواجه مبارك سنگ
زیردستلرك ده چوله چقسونلر سن قال اُیله که هامسی
غایب اولدی یوسف شاه خواجه مبارکی یاننه چاغروب
دیدی که سنگ بشره‌ندن گوررم که سن گرك یاخشی آدم

اوله سن سنی الله مکا سویله گورم که بو قضیه‌یه سبب
ندر چونکه سن همیشه شاه عبّاسک اندروننده اولوبسون
ممکن دگل که بو قضیه سکا معلوم اولماسون

خواجه مبارك واقعا چوخ صاف وصادق آدم ایدی فکر
ایتدی که قبلهٔ عالمك سوالنده حقیقتی گزلمك جایز دگل
چونکه همیشه شاه عبّاس اوتوران اوطاقك قاپوسنك
دالنده دورردی که چاغران ساعت خدمت ایچون حاضر
اولسون آکا بناءً کیجن گونده واقع اولان گذارشی وارکان
مشورتك گفتگوسنی تمام ایشتمشدی احوالاتدن خبردار ایدی
قضیه‌نی ابتدادن انتهایه‌دك یوسف شاهه نقل ایتدی
یوسف شاه صوروشدی که بس شاه عبّاس هارده در
خواجه مبارك جواب ویردی که برکدا لباسیله ملبّس
اولوب ناپدید اولدی معلوم دگل که هارده در

یوسف شاه عاقل آدام ایدی کوکبدن اونك هرگز
قورخوسی یوخیدی آنجاق بو نوع غیر متعارف طریقیله ترقّی
ایتمك اوتك اورکنه بر وحشت وقورخو سالردی نهایت بر
پیله حاجتك وجودیله سلطنتدن اوزینی کنار توتماقنا اصلا
چاره گورمدی ناچار امور سلطنتك اجراسنه اقدام ایتدی

ابتدا فرّاش باشی اسد بگی احضار ایلدی بیوردی که بو
ساعتده اون ایکی فرّاش اوزگله گوتوررسن گیدرسن ملّا
باشی آخوند صمدی وسردار زمان خانی ووزیر میرزا
محسنی ومستوفی میرزا یحیی‌نی ومنجّم باشی میرزا صدر
الدینی ومولانا جمال الدّینی توتارسن آپاررسن سالارسن
ارکده اولان زندانه قایدرسن گلرسن انجام فرمایشی مگا
عرض ایلرسن اسد بگ باش ووروب روانه اولدی صکره
یوسف شاه پیش خدمت باشی عظیم بگی احضار ایدوب
بیوردی که تاپشور مگا شام حاضر ایتسونلر که بو گون بر
زاد یمه‌مشم پیش خدمت باشی عرض ایلدی که تاپشورمشم
آش‌پزلر شام ایچون طعام حاضر ایتمکه مشغولدرلر شاه
بیوردی که بس سن وخواجه مبارك گلون اوطاقلری
وحرمخانه‌نی مگا بربر گوسترسون ومعلوم ایدون که منم
استراحت اوطاقم هانسیدر پیش خدمت باشی وخواجه
مبارك دوشدیلر قباقه بربر اندرون اوطاقلرینی گوسترمکه
شروع ایتدیلر اوّلجی اوطاقده الوان فرشلر دوشنوب
غریبه گل وگیاهیله وقوش شکللریله دیواری وسقفی منقّش
اولمشدی ایکیجی اوطاقده هابیله فرشیله دوشنمشدی

وديوارلرنده صفويّه نسلندن وفات ايدن پادشاهلرك ونامدار شاهزادهلرك تصويری چكلمشدی اوچنجی اوطاقك ديوارلرنده ايرانك ساير سلسلهدن اولن پادشاهلرينك تمثالی نقش اولنمشدی دوردنجی اوطاقك ديوارلرنده شاه نامهده يازيلان ايرانك قديم پهلوانلرينك ومازندران ديولرينك صورتی يازلمشدی كه بربرلريله جنك ايدرديلر ديولر بوينوزلو وقويرقلو چكلمشدی بشنجی اوطاقك ديوارلرنده شاه اسماعيل صفوی ايله سايرلرك ما بيننده واقع اولان جنكلرك صورتی رقم اولنمشدی حرم خانه اوطاقلرينك جملهسنك ديوارلرنده قز اوغلان شكلی يازلمشدی كه اوغلانلار قزلره كل دسته سی تواضع ايدرديلر وقزلار اوغلانلاره پياله ديررديلر وهر اوطاقده رخت خواب حاضر ايدی يوسف شاه حرمخانه اوطاقلرينك بريسنی اوزينك استراحتی ايچون مقرّر ايدوب خواجه مباركدن صوروشدی كه حرملرك زينت اوطاق هانسی در خواجه مبارك عرض ايلدی كه او باشدكی اوطاقدر اما آغزی قفللودر ناچاری صندوقدار آغا حسندهدر شاهك بيورقيله پيش خدمت باشی همان ساعت صندوقداری حاضر

IMPRIMERIE NATIONALE.

ایندی زینت اوطاقینك قاپوسنی آچدیلر شاهه گوستردیلر
بر بیوك اوطاق ایدی ایچنده هر طرفدن صندوقلر
دوزلمش صندوقلرك قپاقنی گوتوردیلر غریبه غریبه زینت
وزیورلر شاهه گوستردیلر او جملەدن گران بها کشمیر شال‌لری
لطیف اناث لباسلری پاکیزه ایپك پارچەلر جواهراتدن
قایرلمش کل‌لر وگوشوارەلر واوزوکلر وممتاز مرواریددن بوین
باغی‌لر ایدی یوسف شاهك اوچ قزی وارایدی بیوکی
اون دورت یاشنده اورتانجی‌سی اون ایکی یاشنده کوچکی
سکّز یاشنده وایکی اوغلی وار ایدی آلتی یاشنده ودورت
یاشنده قزلرینك هر برینه بر کل وبر جفت گوشواره وبر اوزوك
وبر بوین باغی وبر دست لباس وبر رضایی شال وعورتنه
بردست لباس وبر رضایی شال آیردی خواجه مبارکه تسلیم
ایتدی بیوردی که بولری آپاررسن قزوینك ایکنجی کوچەسنده
مم قدیمی ایویمده عورتمه یتوررسن دیرسن که مم جهتمدن
اندیشه ایتمسون صباح اوغلانلاریمی حضوره گوندرسون
خواجه مبارك شیلری ایکی نفر فرّاشه گوتوروب
گتدی

بووقتده گون غروب ایتدی پیش خدمت باشینك

تکلیفیله شاه قایتدی اوّلجی اوطاقه قزل شمعدانلر
یاقلشدی سفره دوشنمشدی شاه اوّل وضو ایدوب شام
وخفتن نمازینی ادا ایتدی صکره سفره اوستنده اوتوردی
پیش خدمتلر رنگارنگ طعاملر حاضر ایتدیلر شاه یدی
دویدی سفره یغلدی آفتابه لکن گلدی شاه الین یودی
قهوه گتوردیلر ایچدی قلیان ویردیلر چکدی بوحالده فرّاش
باشی اسد بگ داخل اولوب فرمایشی بتوردوقنی عرض
ایتدی شاه بیوردی که چوخ یاخشی مرخّص سن صکره
خواجه مبارك قایدوب شیلری یتورمکنی عرض ایلدی
ودیدی که شاهگ عورتی وقزلری گوندرلن تحفه‌لردن غایتده
وجد ایتدیلر نه اینکه اونگ جهتندن اندیشه ایترلر بلکه
بو قضیّه غیر مترقّبه‌دن چوخ سوونرلر وشادلقدان
تولانوب دوشرلر شاه عورت اوشاقی طرفندن خاطر جمع
اولدی خواجه مبارکدن وپیش خدمت باشیدن بر باره
احوالات صوروشدی گیجه‌دن دورت ساعت گیچدی ایاغه
دوروب خوابگاهنه گلدی رخت خوابنی سالدیلر پیش
خدمت باشیه بیوردی که قراول موکّللرینه تاپشور قرار
سابق اوزره هر یرده قراول قویسونلر صکره رخت خوابنه

كروب ياتدى پيش خدمت باشى وخواجه مبارك چخديلر
هر بريسى اوز مقامنه گتدى
صباحى گون يوسف شاه سلام اوطاقنه تشريف گتوروب
ملّا رمضانى وقربان بگى وميرزا جليلى وميرزا زكينى كه اونك
دوستلرندن ايديلر وشاهك اولره هر خصوصده وثوق
وارايدى احضار ايلدى منصب ملّا باشىلق ويردى ملّا
رمضانه سردارلق حواله ايلدى قربان بگه خانلق لقبيله
وزارتى تاپشوردى ميرزا جليله مستوفىلق ميرزا زكىيه
منجّم باشىلق منصبنى بالمرّه متروك ايتدى كه دولته وملّته
ضرردن باشقه بر فايدهسى يوخيدى بيوردى تمام ولايت
حاكملرينه اعلانِ نامه وحكم مأكّد گوندرلسون كه بو
گوندن صكره هرگز جراءت ايتمسونلركه بدون تجويز شرع
شريف بر مسلمانى مورد مواخذهيه گتورسونلر وباجارماسونلر
كه محض هوايه نفسلريله بركسى جريمه ايدهلر ويا قتله
گتورهلر ويا بورون قولا غين كسهلر گوزين چخاردالار
وحكمدن علاوه هر ولايته معتمد باخيجيلر تعيين اولدى كه
گدوب ولايتلرك احوالاتندن وخلقك حوايجندن خبردار
اولوب گلوب عرض ايتسونلر يوسف شاه بو باخيجيلرى

حضوره ایستیوب دیدی که حاکم ولایتلره منم طرفمدن
اعلام ایدرسگزکه اللّهدن قورخسونلر ناحقّ ایش
توتماسونلر خلقی تالیوب داغتماسونلر رشوت آلماسونلر
یقین بلسونلرکه بو نوع حرکت آخرده اولرك اوزلرینك
بدبختلکنه وهلاکتنه باعث اولور اولر مکرّر مشاهده ایدوبلر
که بو نوع رفتار ایله دولت جمع ایدن کسلر آخرده باشی
ویروبلرویا کمال بدبختلکه وذلّته ومسکنته دوشوبلر ایرانده
بونوعیله جمع اولنان دولتك هرگز هیچ بر خانداندە دوامی
ولیموبدر هانی دامغانلو جعفر خانك کرورلری هانی سلیم
خان قراگوزلونك دولتی هانی شیرازلو میرزا تقی نك
املاکی پادشاهان ایران همیشه وقتیکه بر صاحب
منصبی ملاحظه ایدرلرکه پول جمع ایدوب ثروته چاتوبدر
همان ساعت بر بهانه ایله اونی مقام مواخذه یه گتوررلر هر
نه واریدر الندن آلرلر اوزین هلاك ایدرلر ویا ذلّته ومسکنته
سالرلر بو امرده حاکم ولایتلر شبیهدرلر زلولره که قان
سوروب ششدوکده صاحبی اولری سخر تمام سوردوقلاری
قانی قوسرلر گمیسی بو جهتدن اولر وگمیسی ضعیف
ولاغر اولر فامّا اگر حاکملر نیك نفس اولوب واوز حلال

رزقلرینه قانع اولەلر همیشه اوز درجەلرندە باقی وخلق نظرندن معزّز وسلاطین نیّتندە مکرّم اولاجاقلار وگون بگون رتبەلری ازدیاد بیم ایدەجك

بو سوزلری تلقین ایدندن صکرە شاه باخی‌جیلری بوارخدی صکرە بیوردی خراج مبلغی معتدل مقدارەدك تخفیف تاپسون وامر ایتدی که هر یردە یوللر تعمیر اولنسون ولازم مقاملردە ومنزللردە کورپیلر وکاروانسرالر تکلسون وهر ولایتدە شفاخانه قایرلسون ومدرسه آچلسون وسو سز یرلرە سو چخارلسون دوللرە ویتیملرە وکورلرە اعانت وحمایت گوسترلسون وولایتلردە هر بی سروپا اوز باشنه اوزینی علما سلکنه داخل ایتمسون بو خصوصدە ملّا باشیدن اجازت ایستسونلر وصنف علما هر یردە خلقك احتیاجنه کفایت ایدن مقداردن زیادە اولماسون وکلّ علمایه گذران کفافنجه خزینهٔ عامرەدن وظیفه قرارداد ایتدی که سلطنته محتاج اولوب ارباب مناصبی خدمت شاهیدن اهل ظلمه خطاب ایتمسونلر وامر مرافعەنی که سلطنتك عمدهٔ لوازماتندندر علمانك الندن آلوب ارباب مناصبك صلحاسنه واگذار ایلدی که ملّت مرافعه جهتندن اوزلرینی

علمایه محتاج گوروب آنجاق اولری مرجع بلمسونلر
وسلطنتدن اوزاق دوشمسونلر وبیوردی که وجوه برّ هر
یرده صلحادن دورت نفر منتقل اولوب ولایتک فقرا سنه
دفتر صرف اولنسون وحسابی دیوانه گوسترلسون تاکه فقرانک
بعضی وجوه برّدن بهره یاب اولوب بعضیسی محروم
قالماسون وامر ایتدی که خمس وامام مالی ویرلمسون تا
اولاد رسول علیه السّلام ذلّت سوالدن آزاد اولوب سایر
خلق گبی اورکسبلریله وجه معشیت تحصیل ایتسونلر
بو خصوصده معتبر علما یوسف شاهه کتب فقهدن فتویلر
چقاردوب گوستردیلر وولایتلره اعلامنامه‌لر گوندردی که
بوندن صکره برکمسنه جرئت ایتمسون که شاهه وامنای
دولته وچاکران درگاهه پیش کش ویرسون وپای انداز
سالسون وهیچ کس پیش کش واسطه سیله حکومت
تاپماق تمنّا ایتمسون آنجاق اوز اخلاصنی وحسن خدمتنی بو
مطلبک تحصیلنه وسیله بلسون ومالیات دیوانی هر ولایتده
امین محصلره تسلیم اولنوب خزینه اسمیله هر یرده دورسون
ومصارف سلطنت دفتر اوزیله تعیین تاپوب لازم اولان
اوقاتده هر یرک خزینه‌سنه حواله اولنسون ورعایا بالکلّیّه

حواله‌جات مصارفدن آسودة حال قالسونلر ودخی مداخل سلطنتڭ ازدیادی ایچون قرار قویدی که تاجرلر وبگزادةلر وخانزادةلر وشاهزادةلر حتّی علما وسادات وسایر صنف خلق مداخل املاکدن شهرلردة اوندن بر دهاتدة ایگیرمیدن بر خزینه‌یه ویرسونلر وقوشون خلقڭ واهل خدمتڭ مواجبی اصلا لاوصول قالماسون که سلطنتڭ نقصی دز بلکه همیشه ولایات خزینه‌لرندن بلا تاخیر مجزی اولنسون وبیع وشرا اولنان املاکڭ قیمتندن دخی خزینه‌نڭ نفعی ایچون تومنه بش شاهی وضع اولنسون وقاعدة بیع شرط ترك اولسون که تنخواة صاحبلری بو قاعدةنڭ وجودیله رهن آلوب بورج ویرمکه مایل ولمادوقلری ایچون ارباب حوایجی مضطرّ ایدرلرکه ملك ومال‌لرینی ادنی قیمته بیع شرط ایتسونلر بو امیدیله که وعدة باشندة ارباب حوایج ملك ومال‌لرینڭ استردادندن عاجز اولاجقلار

چون یوسف شاة بلردی که میر آخور یای فصلی پادشاهلوق آتلاری یایلاقه آپاروب بسلمك بهانه‌سیله اطراف خلقنه چوخ اذیّت وجفالر یتورردی واولری چاپردی

تالیردی وامیر توپخانه توپچیلرک جملەسنه خزینەدن
مواجب گتوروب هیچ بریسنه بر حبّه ویرمردی وخزینەدار
پادشاهلوق پولک ایچنه چوخ قلب پول قاتوب خلقه
داغدردی وقزوین بگلربگیسی خلقدن حدّسز رشوت
آلردی وداروغه دولتلولره فقرانک مقابلنده اوزگوررردی
کدخدالر قزوینک کوچەلرینی ناتمیّز ساخلردیلر جمله سنی
معزول ایدوب یرلرینه اوزینه معروف اولان شایسته آدملر
تعیین بیورردی ملّا باشی آخوند صمد ارکک زنداننده
زندان باندن ایشتدی که اونک منصبنی هم چشمی ملّا
رمضانه ویروبلر غصّەسندن فجئتًا هلاك اولدی یوسف شاه
دخی امر ایتدی که قزوینک کوچەلری گنلسون وایچنده هر
یرده ظاهر اولان قویولر اورتولسون که گدوب گلنلر اولره
دوشمکدن محفوظ اولسونلر وخلقک عرضنه قولاق آسماقه
ودادنه یتشمکه قاعده وقرار قویدی وبیوردی که قزوینک
فقراسنه بهالق جهتیله پادشاهلوق انبارلرندن بوغدا
ویرلسون وصاحب وقوف آدملردن وماهر کنگانلردن بر
مجلس مشورت برپا اولوب قزوینه سو چخارماق ایچون گفتگو
اولنسون وتدبیر ودستور العمل تحریر اولنوب نظره یتشسون

بو وقتده غالاند طایفه‌سندن بر پاره‌سی فارس خلیجینک
قربنده بر محلّده سکنی ایتمشدیلر بو گونلرده اورادن بر ایلچی
عمله‌سیله قزوینه وارد اولدی که ایران دولتیله ما بینلرنده
تجارت ایچون شروط باغلاسونلر ایلچی‌نی عمله سیله
یوسف شاهک حضورینه یتوردیلر اونک نوازشاتندن
وعقل وفراستندن وقاعدهٔ جهاندارلقندن ایلچی وعمله سی
وجد ایتدیلر بالکلّیه مراملرینه نایل اولوب تحف وهدایا
ایله مرخّص اولدیلر وکمال رضامندلکده معاودت ایلدیلر
یوسف شاهک جلوسندن بر هفته گچدی هرگون اونک
حسناتندن وعدالتندن نوع نوع علامتلر خلقه ظاهر
اولردی ایران ایچون ایّام فیروزلق ایّام سعادت واقبال
اوز ویردی لکن چه فایده بنی نوع بشر هیچ وقتده یخشی گونه
دورمز بزم بابامز آدمه وآنامز حوّایه جنّتده نه اکسوك ایدی
که گنه اللّهک امرنی سندردیلر وجنّتدن قوولدیلر انسان
بیله‌در اهل قزوین هرگون قلعه قاپولرندن آدم شاقّالارینی
آسلمش گورمدیلر وشاه میدانندہ جلّادلرك آدم شاقّلاماقلرینی
اودردن آسماقلارینی وگوز چیخارماقلارینی مشاهده
ایتمدیلر بو کیفیّت اولره خیلی غریب گوروندی اوّل دیدیلر که

گوروكر بو تازه پادشاه چوخ رحلو وحملو آدمدر صكره
اونك رحمنه و حملنه بحثلر واردايتديلر بونى سست رايلكه
وضعيف المزاجلقه حمل قلديلر بوندن علاوه دخى يوسف
شاهده هزارگونه اوزگه عيبلر تاپديلر مختصر كلام بر بُيله
زياده رحلو پادشاهك تحت امرنده زندگانلوق ايتمك
نهايت درجه‌ده ملال افزا گوروندى امناى معزول خلقك
بو نوع نيّتنى استنباط ايتديلر واونى غنيمت بلكه فرصتى فوت
ايتمديلر هر بريسينك باشنه شورش وطغيان خيالى دوشدى
وتزلكيله قزوينده شورش عظيم برپا اولدى شورشك اوّلجى
سببى معزول ميرآخور ايدى كه كوچه‌ده كهنه خزينه‌داره
راست گلوب اوكا يولداش اولوب صوروشدى سنى اللّه
ميرزا حبيب دى گورم خلق بزم تازه پادشاهمزك
حقّنده نه دانشر ميرزا حبيب جواب ويردى كه خلقك
تازه پادشاهدن محله سى گيدراونى سست راى ويبكاره
بلرلر

ميرآخور واللّه ميرزا حبيب خلق بزدن عقللودر دوغرو
ديرلر سنى واللّه بو نجه احمقلق ايدى كه بز ايلدوك بر

سراجی‌یی رتبه‌نی گتوروب اوزمزه پادشاه قایردوق باشمزه
بلا آچدوق قوللوقمزک واخلاصمزک عوضنده منصبمزی‌ده
المزدن آلدی ایندی ولایت ایچنده بر ایتجه آبرومز
یوخدر والله بُیله رسوالق اولمزکه بز توتدوق

خزینه‌دار مگر بز اونی پادشاه ایلدوك شاه عبّاس بُیله
بیوردی چاره‌مز نه ایدی

میرآخور خوب شاه عبّاس او وقتده پادشاه ایدی
ایندی که شاه عبّاس یوخدر آیا بزه نه مانعدرکه بو ملعون
وبی دینی که دیرلر تناسخی مذهب‌در تختدن آشاقه سالاق
تلف ایدك صکره صفویّه نسلندن بر شاهزاده‌نی تختـه
اوتورداق که باری نجابتنه گوره تخت وتاجه سزاوار اولسون

خزینه‌دار چوخ یاخشی دانشرسن بو خصوصده بالکلّیّه
من سنکله موافقم امّا بز ایکی آدمك الندن نه گلور گیدك
امیر توپخانه‌نك یاننه اونك راینی دخی حاصل ایدك
آخر اوده که بزم کمی معزول لردن‌در

هر ایکیسی گتدیلر امیر توپخانه‌نك اوطاقنه امیر توپخانه

اولرك گلمكدن چوخ خوشحال اولدى غايت شوقيله سوزلرينه قولاق آسدى باالكلّيه اولريله شورش خصوصنده متّفق اولوب ديدى كه بو ايش سوارهلرك سركردهسى باقرخانك رضاسى اولمامش صورت تاپمز

امير توپخانه باقرخان منم ايله چوخ يكانه دوستدر من بوينمه چكرم كه اونى بو امرده اوزمزه يولداش ايدم اوگا ديهجكم كه بو بى دين يوسف شاهك ايّام سلطنتنده لامحاله بزم باشمزه گلن قضيّه بونك ده باشنه گلهجك وقت ايكن علاجنى ايلملك گرك يقيندركه بو سوز باقرخانه اثر ايدهجك چونكه دونن سلام عامّده شاه اوگا غضبناك اولوب سرزنش ايدوبدركه او چاخر ايچوب مست اولوب نماز قلماقه مسجده داخل اولوبدر اگر باقرخان بو امره راضى اولسه پيادهلرك سركردهسى فرج خان دخى راضى اولهجق چونكه فرج خان باقرخانك عموسى اوغلى ودامادى در هيچ بر امرده اونك راينه مخالفت ايتمز اما سز دوروڭ گيدوڭ قزوينك كهنه بگلربگىسنك يانته اونى دخى راضى ايدوب بويننه قويوڭ كه معزول داروغه وكدخدالريله

بو خصوصده گفتگو ایتمکی واولرك رأینی اله آلماقی تعهّد
ایتسون

مفتّنلر بربرلرندن ایرلدیلر هر بر یسی گتدی ایش گورمکه
مطلب چوخ تز حاصل اولدی اوج دورت گونك مدّتنده
هلی منتخب اولنان کسلر گوروندی وهامیسی شورشه میل
واماده‌لك گوستردیلر مفتّنلر قرار قویدیلرکه شنبه گونی
صبحدن پادشاهلوق سرایی احاطه ایتسویلر وایچرو داخل
اولوب یوسف شاهی تختدن یره سالوب هلاك ایلسونلر
صکره اوزلرینه صفویّه نسلندن بر تازه پادشاه تکسونلر
مقرّر اولنان گونك صبح چاغنده که هله پادشاهلوق
سرایینك قاپولری آچلمامشدی کلّی سواره وپیاده تمام مسلّح
اونك اطرافنی بورودیلر یوسف شاه کیفیّتدن خبردار اولوب
بیوردی که سرایك قاپولرینی آچماسونلر بو گونه نامناسب
حرکتی یوسف شاه ملّا باشی مسابق آخوند صمدك وسردار
زمان خانك ووزیر میرزا محسنك ومستوفی میرزا یحیی نك
ومنجّم باشینك ومولانا جمال الدینك طرفندن که اشخاص
صاحب قدرت وآشکارا اونك بدخواهلری ایدیلر منظور

ایدر ایدی اوکا بناءً جلوسنڭ ابتدا سنندہ احتیاط یولندن
لازم بلوب اولری حبسه سالدوردی اما مهلکه اوزگه طرفدن
آچلدی

بو حالدہ یوسف شاهڭ هواخواهلری خبردار اولوب
مسلّح وکثرت ازدحامیله سرای شاهی‌یه آنا فآنا اوز
قویماق باشلادیلر مفتنّلریله مقابل دوروب نصیحت
وموعظه‌یه شروع ایتدیلرکه بو حرکتی ترك ایتسونلر فایدہ پذیر
اولمادی ایش اصلاح ومدارادن گچدی باشلادیلر بربرلریله
آتشماقه وجنگ ایتمکه قیامت برپا اولدی هر ایکی طرفدن
باش وجاندن گچمشکی مضایقه ایتمدیلر ایش آتشماقدن
اوتوب شمشیر و خنجر یله بزبرلرینه حمله ایتمکه چاتدی
قان سو یرینه آخدی اوچ ساعت یاریم کمال شدّتده جنگ
طول تاپدی هرایکی طرفدن آلتی مین نفرہ قریب هلاك
وزجدار اولدی عاقبت آثار ضعف وانکسار یوسف شاهڭ
هواخواهلری طرفندہ مشاهدہ اولندی چونکه حقّ ناشناس
خلق یی‌دربی شهردن چخوب مفتّنلرڭ دسته‌سنه
قوشولوب کثرت وقوّتلرینه باعث اولدیلر اوکا بناءً
یوسف شاهڭ هواخواهلری شکست تاپوب هرکس

بر نوعیله باشین معرکه‌دن قراق چکدی جانین قورتاریدی

مفتنلر هجوم ایدوب سرای شاهی‌نک قاپولرین سندردیلر ایچرو داخل اولوب یوسف شاهی آختاردیلر تاپمادیلر یوسف شاه ایتکین اولدی گیمی سویلدیکه جنگ زماننده اوز هواخواهلرینک دسته‌سنه قوشولوب اوزینک حضوریله اولری جنگه دلیر ایدردی اثنای جنگده مقتول اولدی گیمی دیدی که گرلنوب آرالوقدن چخوب گوزدن ایتکین دوشدی خلاصه مقتوللرک آراسنده اونک نعشی گوروغدی فاما بر باشقه یرده دخی بوگوندن صکره اونی نشان ویرن اولمادی

مفتنلر سرای شاهی‌نی غارت ایتدیلر اوردن توکولدیلر بازاره تمام دکانلری وکاروانسرایلری تالادیلر اوردن چخوب جهود وارمنی کوچه‌لرینه آشدیلر هامیسنک ایوینی داغدوب تاراج ایتدیلر انواع انواع بی اندازه‌لق وشرارت عمله گتوردیلر دون باتدی هرکسی اوز ایوینه ومنزلنه قلیتدی شورش وغوغا ساکت اولدی

صباحی گون رؤوسای شورش تزدن ارکه روانه اولدیلر سردار

زمان خانی ووزیر میرزا محسنی ومستوفی میرزا یحیی‌نی
ومولانا جمال الدّینی ومنجّم باشی‌نی حبسدن چخاردوب
گذارشی نقل ایدوب صوروشدیلرکه ایندی صفویّه نسلندن
هانسی شاهزاده‌نی تخت وتاجه سزاوارگوررلر مولانا جمال
الدّین دیدی‌که سزی الله دیون گورم بوگون آیتک
نجه‌سیدر میر آخور جواب ویردی‌که بوگون نوروزدن اون
آلتی‌گون گچوبدر مولانا بشاشت ظاهر ایدوب دیدی
دخی غمّ چکمیون شورش دونن واقع اولوبدر معلومدر
که آفت گچوبدر صفویّه شاهزاده‌لرینک هیچ بریسی
سلطتنه شایسته دگل تمام‌کم ریش وکوردرلر برپاره سنی شاه
اسماعیل ثانی‌کور ایدوبدر برپاره سنی شاه عبّاس اوزی
اولر مصرفدن چخوبلر بر زاده یارامازلر بزم پادشاهمزگنه
شاه عبّاسدر

میرآخور دیدی‌که بز اونک پادشاهلوقنه چوخ شادوق
اونک دورنده بزم هامی‌مزه چوخ خوش گچردی چه
فایده نه ایلیك‌که او تخت وتاجدن ال چکوب‌گوزدن
ایتوبدر ایندی بلمروك‌که هارده در

مولانا گولدی دیدی‌که اونك تخت وتاجدن ال

چکمکینڭ سببی وار ایدی ایندی او سبب رفع اولوبدر بز
بذروك كه او هارده گزلنوبدر گیدك گتورك عمارتنه یتورك
هامیسی آیاغه دوروب گلدیلر شاه عبّاس گزلنن ایوه اونی
اورادن چخاردوب یتوردیلر سرای شاهی یه تخت وتاجنه
اوّنکی گمی مالك اولدی هر ایش قرار سابق اوزره صورت
تاپدی گویا كه هیچ بر حادثه واقع اولمامشدی
بو کواکبڭ حاقتنه من تعجّب ایدرم كه نجه تلدئیلر ایرانیلر
اونی آلدادرلر یوسف سرّاج هرگز ایرانڭ شاهی دگل
ایدی ایرانیلر اونی حیله اوزندن پادشاه مصنوع ایلمشدیلر
بیله ساده‌لك اولوری كه كواكب اوزلرینه ایرانیلره
آلداندروب بیچاره وبی تقصیر یوسف سرّاجی بد بخت
ایتدیلر شاه عبّاس کنار قویوب قرخ ایل سراسر اونڭ
سفّاکلقنه وجبّارلقنه بی اعتنا ناظر اولدیلر شاه عبّاسڭ
جبّارلقنڭ ادنی علامتی بو ایدی كه بر اوغلنی اولدوردی
ایکیسنڭ دخی گوزین چخارتدی دخی اوغلی یوخیدی
نوه سی اوکا وارث اولدی امّا کواکبی ده قناماق یوخدر
شاه عبّاسڭ خود شخصنه نسبت کواکبڭ بر عداوتی
یوخیدی اولره لازم ایدی كه نوروزدن اون بش گون کچمش

ایران سلطنتڭ تختندن بر شخصی آشاغه سالوب بد بخت
ایتسونلر بو وقتده ایران سلطنتڭ تختنده اوتورمشدی
یوسف سرّاج اوڭا بناءً کواکب اونی آشاغه سالوب بد بخت
ایتدیلر کواکبڭ هرگز خیالندن خطور ایتمزدی که ایرانیلر اولری
آلداداجاقلار پادشاه حقیقینڭ عواضنه پادشاه
مصنوعی اولرڭ صدمه‌سنڭ آلتنه سالاجاقلار

LES ÉTOILES TROMPEUSES.

HISTOIRE DE YOÛSOUF CHÂH.

AU NOM D'ALLÂH AR-RAHMAN LE MISÉRICORDIEUX ! LA LOUANGE SOIT À ALLÂH, LE MAÎTRE DES MONDES, ET LA PRIÈRE SUR LE MEILLEUR DE SES ENVOYÉS ! ÉCRIT PAR LE CAPITAINE MÎRZÂ FETH'ALÎ ÂKHÒNDZÂDÈ, L'ANNÉE MUSULMANE 1283, CORRESPONDANT À L'ANNÉE CHRÉTIENNE 1857.

Les Séfévis, dans les premiers temps de leur domination, avaient pour capitale Kazvîn[1]. Après

[1] En 955 (1548-1549), Châh Tahmâsp, dit Chardin, désespérant de défendre Tebrîz contre les Turcs, transféra le siège du gouvernement à Kazvîn. Châh 'Abbâs le transféra à son tour à Ispahan, et cela, au dire de Chardin, dès la première année de son règne, soit à cause de l'insalubrité de Kazvîn, soit qu'effrayé par les prédictions de ses astrologues, il ait voulu quitter une ville où plusieurs malheurs le menaçaient, soit enfin, et c'est ce qu'il y a

bien des vicissitudes, Mohammed Châh Séfévi légua le pouvoir à son fils Châh ʿAbbâs Ier. Six ans s'étaient écoulés depuis l'avènement de Châh ʿAbbâs, qui entrait dans la septième année de son règne, quand arriva l'événement annoncé par ce titre.

On était au commencement du printemps. Trois jours s'étaient écoulés depuis le *nauroûz* [1]. Châh ʿAbbâs, à trois heures de l'après-midi, était dans son palais avec sa favorite Selmâ Khâtoûn, quand le grand-eunuque, Khâdjè Moubârek, entrant, salua et dit : « Le grand-astrologue, Mîrzâ Sadr ed-Dîn, sollicite l'honneur d'être admis auprès de l'Oratoire du monde pour une affaire urgente. » Le roi fit signe à Selmâ Khâtoûm de rentrer dans le harem et dit à l'eunuque : « Fais venir Mîrzâ Sadr ed-Dîn. »

Le grand-astrologue, admis auprès du roi, le salua et, joignant les mains, lui adressa ses vœux et ses louanges. « Qu'y a-t-il, Mîrzâ ? », demanda le roi. Le grand-astrologue répondit : « Que l'Oratoire du monde soit sain et sauf ! Le cours actuel des étoiles

de plus vraisemblable, qu'il ait voulu se rapprocher des pays qu'il voulait conquérir. (*Voyages*, éd. de 1735, I, 317.) D'après Antoine de Gouvéa, Châh ʿAbbâs portait « une haine irreconciliable à la ville de Casbin, d'autant que les habitans sont estimez coupables de la mort de son frère Anza Mirza (Hamza Mîrzâ) et encore qu'il ait faict mourir par l'épée les principaux de la ville, toutes fois ceux qui restent sont toujours en crainte qu'il la détruise entièrement ». (*Relation des grandes guerres et victoires obtenues par le roi de Perse Chah Abbas*, Rouen, 1649, in-4°, p. 155.)

[1] D'après l'*Ornement du monde*, le nauroûz tomba cette année le 17 de djoumâdhâ second 1002 (10 mars 1594).

m'apprend que la conjonction de Mars et du Scorpion aura lieu quinze jours après le *nauroûz*, et cette conjonction de mauvais augure annonce que la vie d'un souverain de l'Orient, et fort probablement du roi de Perse, courra un grand danger. Étant dans cette cour auguste un serviteur plein de dévouement, j'ai cru de mon devoir d'en avertir l'Oratoire du monde. »

Le roi était alors fort jeune, et n'avait pas dépassé sa vingt-deuxième année. On sait combien la vie est chère à cet âge, surtout aux hommes d'un rang élevé et aux souverains. Aussi la nouvelle donnée par le grand astrologue au jeune roi plongea-t-elle celui-ci dans une grande tristesse. Il changea de couleur et parut perdre connaissance. Mais une minute après, il relevait la tête et disait à Mîrzâ Sadr ed-Dîn : « C'est bien, tu peux te retirer. » Le grand-astrologue salua et sortit. Le roi resta seul dans son palais. Après une demi-heure de réflexions, il appela Khâdjè Moubârek. L'eunuque étant venu, il lui dit : « Envoie un ferrâch dire au vizir Mîrzâ Mouhsin, au généralissime Zemân Khân, à l'intendant des finances Mîrzâ Yahyâ et au grand-mollâ Âkhônd Samad de se présenter immédiatement devant moi. » L'eunuque sortit et, peu après, tous ces personnages étaient introduits. Ils saluèrent le roi et attendirent qu'il leur adressât la parole.

Le roi dit : « Je vous ai fait venir pour délibérer sur une affaire pour laquelle j'ai besoin de vos conseils. Nous serons seuls à cette réunion; prenez donc

place près de moi. » Après leur avoir fait part de ce que lui avait annoncé le grand-astrologue, le roi dit : « A votre avis, comment puis-je éloigner le danger qui menace mon existence ? »

Tous, stupéfaits, gardèrent quelque temps le silence. Ce fut le vizir Mîrzâ Mouhsin qui, le premier, donna son avis. « Le dévouement de ce modeste serviteur pour son auguste souverain est bien connu. L'Oratoire du monde sait que, sous le règne de son illustre père, l'administration de quelques vizirs dépourvus de jugement avait presque entièrement épuisé le trésor. Ce fut dans cette situation que j'arrivai aux affaires. Je veillai à ce que nul, à la cour, ne fût investi d'une charge ou du gouvernement d'une province sans verser au trésor, comme don, une somme en rapport avec son rang. En outre, toutes les fois que l'Oratoire du monde honorait de sa visite bénie la demeure d'un émir, celui-ci était tenu de lui faire un présent consistant en vêtements de prix et en une certaine somme d'argent. Maintenant que l'Oratoire du monde est dans la septième année de son règne, le trésor — louanges et grâces en soient rendues à Allâh ! — abonde en argent, grâce à ces expédients. Les vizirs qui ont précédé ce modeste serviteur ne sont, comparés à lui, que des hommes sans expérience. Mais pour donner un conseil touchant la conjonction des étoiles, en vérité j'en suis incapable. »

Le généralissime Zemân Khân prit ensuite la parole. « Je suis un serviteur dévoué, dont la barbe a blanchi en servant d'une manière digne d'éloge son

auguste souverain. C'est ainsi qu'il y a dix ans, une armée ottomane de soixante-dix mille hommes, sous le commandement de Bekr Pacha et de Demirtchi Oghlou, vint attaquer la terre d'Iran. L'illustre père de l'Oratoire du monde me confia le commandement des troupes persanes. Bien que leur nombre ne fût pas inférieur à celui des troupes ottomanes, j'avais une grande crainte de voir l'armée de l'erreur anéantir les troupes de la voie droite. J'ordonnai donc aux chefs de villages, depuis la frontière ottomane jusqu'aux confins de l'Azerbeïdjân, de détruire les récoltes, d'emmener les bestiaux, de faire disparaître les ponts et les routes, si bien que lorsque Bekr Pacha passa la frontière, tout en ne voyant devant lui aucun de nos soldats, il ne put transporter son artillerie, tant les routes étaient en mauvais état. Seules l'infanterie et la cavalerie parvinrent jusqu'à Tebrîz; mais non sans peine. Elles cherchèrent de tous les côtés à se procurer des vivres, sans pouvoir trouver un peu de blé, un bœuf ou un mouton. Au bout de trois jours, les ennemis, affamés et épuisés, tombant à chaque pas, furent obligés de battre le tambour du départ de Tebrîz et de prendre la fuite. Les troupes du roi de Perse évitèrent de la sorte l'attaque de l'ennemi. On vit que rendre les routes impraticables et couper les ponts avait été une chose des plus utiles. Après le départ de Bekr Pacha, notre auguste souverain revit la paix — puisse-t-elle durer toujours! — et évita la rencontre de son armée avec les troupes étrangères. Aucun des soldats de notre

auguste gouvernement ne répandit son sang[1], et notre glorieuse armée échappa à la férocité de l'ennemi. Dans de pareilles circonstances, moi, le vieux chien de cette auguste cour, je suis capable de trouver des expédients; mais, en revanche, mon esprit ne voit aucun moyen de combattre l'influence pernicieuse des étoiles. »

. La tristesse du roi redoubla. A son tour, l'intendant des finances, Mîrzâ Yahyâ, prit la parole. « L'humble serviteur que voici est le parent du vizir et a été formé par lui. Cette raison, ainsi que mon élévation à la charge dont je suis investi, m'imposaient de montrer un dévouement et une fidélité absolus, et je me suis conformé à cette règle salutaire. On sait que la solde de l'armée et les traitements des fonctionnaires sont prélevés sur les revenus des provinces, sur l'ordre de l'Oratoire du monde et par mes soins. Le trésor se trouvant vide d'argent, ainsi que l'a rappelé le vizir, j'étais dans la plus grande affliction. J'avais donné des ordres pour que, dans les provinces, on payât leur dû aux fonctionnaires de notre auguste gouvernement, afin que celui-ci ne perdît pas sa considération aux yeux du peuple. Mais auparavant j'avais envoyé en secret aux gouverneurs de provinces l'ordre de ne payer aucun traitement. Les revenus de l'État s'augmentèrent d'une manière considérable, soldats et fonctionnaires n'étant plus payés. Mais la paix et la sécurité étant revenues, la

[1] Littéralement: « le nez d'aucun homme de l'armée de notre auguste gouvernement ne saigna ».

vie étant à très bon marché en Perse, ils étaient moins pressés de recevoir leur dû. C'est ainsi que grâce à mon esprit subtil, j'arrivai à un résultat miraculeux. Mais je ne puis m'opposer à l'influence des astres, et, à vrai dire, aucun moyen de s'y soustraire ne me vient à l'idée. »

C'était au tour du grand-mollâ de prendre la parole. « Que la Très sainte Majesté divine, par égard pour les imams purs, préserve de toute épreuve céleste ou terrestre l'existence sacrée de l'Oratoire du monde ! Moi qui lui demande de faire durer notre auguste gouvernement, j'ai montré mon attachement à la dynastie séfévie. Du temps de l'illustre père de l'Oratoire du monde, quand je fus élevé à la dignité de grand-mollâ, la moitié de la Perse et de la cour elle-même était de la secte sunnite. Par d'éloquentes exhortations, suivies de nombreuses menaces, j'amenai tous les sunnites à quitter leur secte pour suivre la voie droite et embrasser la doctrine des Douze. Maintenant — grâces en soient rendues à Allâh ! — on ne trouverait pas en Perse plus de cinq ou six sunnites, et le peuple persan me comble de joie, car pères et mères, renonçant à l'ancien culte, ont quitté leurs sectes pour rechercher la vérité. Je voulais encore faire entrer les Juifs et les Arméniens dans la secte chiite; mais plusieurs personnes d'un bon jugement ne l'on pas cru nécessaire, car, dans notre pays comme dans tous les autres, Juifs et Arméniens sont peu de chose. On sait, en outre, que d'après les traditions authentiques des imams purs, celui qui,

dans un royaume de l'islam, possède le trône et la couronne, n'est pas nécessairement digne d'être respecté et obéi : sont seuls dignes de cet honneur l'imam et son vicaire, le plus docte parmi ceux qui travaillent pour la foi. J'ai écrit à tous les prédicateurs de déclarer au peuple, dans les *minbers* de chaque province, que ces traditions ne s'appliquent pas à la dynastie séfévie; car les maîtres parmi les prophètes et les chefs parmi les imams ont fait leur apparition, et il est bien évident que ces traditions concernent, non point leurs successeurs, mais ceux qui leur sont étrangers. Mais maintenant que l'influence des astres met en danger l'existence de l'Oratoire du monde, mon cœur plein d'angoisse ressemble au poisson qui frit dans la poêle. L'idée vient à mon faible esprit que ce réprouvé, le grand-astrologue, connaît mieux que nous le remède à ce mal. Il a trahi l'Oratoire du monde en lui annonçant l'influence pernicieuse des astres sans lui faire connaître le moyen de la combattre. Il se peut que, dans son vil calcul, il ait indiqué le poison; pourquoi en garderait-il pour lui l'antidote? Le prophète — les prières d'Allâh soient sur lui! — a dit : « Tout astrologue est un menteur. » J'applique à cet homme le mot du prophète sur les astrologues, mais non à la science de ceux-ci, car, si ces réprouvés sont menteurs et ont un mauvais naturel, leurs prédictions, toutefois, se réalisent généralement. Que l'Oratoire du monde fasse venir le grand-astrologue pour parer à cet événement, et lui demande ce qu'il faut faire pour cela.

S'il cherche des échappatoires, qu'on lui tranche la tête ! »

Il y avait une vieille haine entre le grand-astrologue et le grand-mollâ; aussi ce dernier regardait-il cette affaire comme une excellente occasion de perdre, avec les autres astrologues, leur chef aveugle. Mais aussi combien sot nous paraît le grand-astrologue! Quel besoin avait-il d'annoncer au roi une nouvelle aussi terrible et pouvant, d'ailleurs, causer sa perte? On aurait nécessairement fini par s'en prendre à lui, et alors il aurait répondu : « Je craignais que le roi, dans le cas où je ne me serais pas hâté de lui apprendre cette nouvelle, ne fût averti par d'autres astrologues. Alors je n'étais plus, à ses yeux, qu'un ignorant et qu'un âne, et ma charge m'était enlevée. » D'une manière ou de l'autre cette sinistre prédiction aurait valu sa disgrâce au grand-astrologue.

Transporté d'une colère qui ne cessait d'augmenter, le grand-mollâ appela Khâdjè Moubârek d'une voix forte. L'eunuque étant venu, il lui donna cet ordre : « Expédie à l'instant un ferrâch chargé de me ramener le grand-astrologue. » Une heure après, l'eunuque revenait et introduisait le grand-astrologue. Le roi, furieux et tel qu'un lion, se leva et l'apostropha dans ces termes : « Fils de vaurien! tu m'épouvantes en m'annonçant une calamité dont me menacent les astres et tu ne me donnes pas le moyen d'y échapper ! Bourreau ! »

Un bourreau à l'aspect terrible, ayant un large glaive à la ceinture et une corde à la main, entra

alors. Le pauvre astrologue, défaillant, se mit à trembler comme la feuille. Le roi dit au bourreau : « Emmène ce chien, et tranche-lui la tête sur l'heure. »

Le généralissime Zemân Khân, bien qu'homme de guerre, avait un cœur compatissant. Touché par le sort du grand-astrologue, il se leva et dit : « Puissé-je obtenir ton indulgence! Quand on aura tranché la tête de ce chien, on n'aura plus personne à qui demander le moyen d'éviter le malheur qui te menace. Moi, ton humble serviteur, je t'adjure de différer son supplice, par égard pour ma barbe blanche. Demande-lui le moyen d'éviter le malheur annoncé : si sa réponse n'est pas telle que tu la désires, qu'il soit aussitôt voué à la mort. »

Le roi dit au bourreau : « Laisse cet homme, et pars. » Puis, s'adressant au grand-astrologue : « Maudit, fais connaître à l'instant le moyen d'éviter ce malheur. »

Le pauvre astrologue était dans une triste situation. Il ne connaissait aucun remède au mal qu'il avait annoncé et la crainte de la mort ne lui permettait pas de montrer de l'audace. Il dit : « Puissé-je obtenir ton indulgence! Il y a à ce mal un remède possible. Accorde-moi une heure de délai : j'irai consulter les *Tables* d'Oloug Beg, puis je reviendrai te faire connaître ce remède. Il n'est pas de malheur que les *Tables* d'Oloug Beg ne permettent de conjurer. »

Le grand-astrologue ne faisait cette demande que

pour pouvoir conférer avec son maître le mollâ Djemâl ed-Dîn et prendre son avis, car le mollâ avait, mieux que lui, approfondi la science des astres. Le roi lui ayant accordé ce qu'il demandait, il allait sortir; mais Khâdjè Moubârek entra et dit : « Le mollâ Djemâl ed-Dîn demande à être honoré par la présence pleine de félicité du roi. » — « Faisle venir », répondit celui-ci. Puis, s'adressant au grand-astrologue : « Reste encore un peu. »

Le mollâ entra, et présenta ses hommages au roi. Celui-ci lui ayant fait signe de s'asseoir, il dit : « Que l'Oratoire du monde soit sain et sauf! La vieillesse avait éloigné ton serviteur de la cour et j'avais décidé de vivre dans la retraite; mais la conjonction de Mars et du Scorpion annonce que dans un temps prochain, soit quinze jours après le *nauroûz*, un malheur terrible menacera l'existence sacrée de l'Oratoire du monde, et je me suis cru obligé de rechercher l'honneur de sa présence pleine de lumière pour l'avertir du malheur qui la menace et lui indiquer les moyens de s'y soustraire, moyens qui pouvaient rester cachés aux yeux des jeunes astrologues. » — « Maître, dit le roi au comble de la joie, nous avons déjà parlé de cela. Le mal est connu, indiquenous le remède. »

Le mollâ dit : « Il faut que ces jours-ci, je veux dire dans les quinze jours qui suivront le *nauroûz*, l'Oratoire du monde renonce au pouvoir, cède le trône et la couronne à un criminel méritant la mort et se dérobe aux regards de ses sujets. De la sorte

l'influence des étoiles atteindra le criminel, puisqu'il sera alors le roi de Perse, et que c'est le roi de Perse que menace ce malheur. Ce criminel parviendra au seuil de la mort, puisque le trône et la couronne seront à lui, et l'Oratoire du monde, sortant de sa retraite, en reprendra possession, redeviendra roi, et son règne atteindra le plus haut degré de félicité. Mais que personne, parmi ses sujets, ne connaisse cet expédient ni ne se doute que l'Oratoire du monde a abandonné le trône et la couronne! Il faut que tous considèrent le criminel occupant alors le trône comme leur véritable souverain. Il faut aussi que l'Oratoire du monde, répudiant toutes les femmes de son harem, fasse déchirer leurs contrats pour qu'elles épousent en secondes noces ʿAbbâs fils de Mohammed qui, n'étant plus roi, ne sera qu'un simple particulier. Que chacune de celles qui, acceptant la pauvreté, épousera ʿAbbâs fils de Mohammed, ait son contrat déchiré. Que chacune de celles qui refuseront soit congédiée sur l'heure. »

Le grand-astrologue échappait à la mort. Le roi, perdant toutes les apparences de la frayeur, de pâle qu'il était devint rouge, et tous ceux qui étaient présents témoignaient à haute voix leur admiration pour le mérite et l'intelligence du mollâ. Se tournant vers le grand-mollâ, le roi lui demanda : « Parmi les jugements rendus par les tribunaux s'en trouve-t-il un concernant un grand criminel méritant la mort, à qui nous livrerions l'autorité, le trône et la couronne? »

Le grand-mollâ répondit : « Daigne le Créateur prolonger l'existence sacrée de l'Oratoire du monde! Il existe dans la ville de Kazvîn un vaurien qui est assurément le plus grand criminel de la terre entière. On ne saurait trouver un homme méritant mieux la mort. Il se nomme Âdînè Yoûsouf Serrâdj. On ne sait d'où il sort, mais il est venu dernièrement se fixer à Kazvîn, où il s'est fait un certain nombre de partisans devant lesquels il critique et injurie sans cesse les nobles docteurs et les illustres serviteurs de la loi. Tantôt ce réprouvé leur déclare que les nobles docteurs trompent le peuple, tantôt il leur assure, entre autres choses, que l'on n'est pas forcé de combattre pour l'islam, qu'il n'est pas juste de payer l'impôt du cinquième et le tribut de l'imâm et que, du moment que les docteurs ne combattent pas pour l'islam, le peuple, lui aussi, peut se dispenser de le faire et rester dans le bazar occupé à ses transactions. De plus, il critique notre auguste gouvernement, dit que tous les hommes pourvus de charges, depuis les intendants jusqu'au souverain lui-même, sont des impies et des voleurs de grand chemin qui ne rendent aucun service à l'état ni à la religion. Il excite contre eux les passions des pauvres, qui perdent le respect des lois observées jusqu'à présent. Il se comporte lui-même comme un impie et un voleur de grand chemin, et l'on assure qu'il cherche à propager la croyance à la métempsycose. Dans ce réprouvé je vois le salut et la perpétuité de notre victorieuse dynastie. Que l'Oratoire

du monde livre le pouvoir, le trône et la couronne à cet homme, afin qu'il trouve sa rétribution dans l'influence pernicieuse des astres et descende au fond de l'enfer. »

Tous ceux qui étaient là approuvèrent cet avis de la manière la plus complète, et déclarèrent : « Yoûsouf Serrâdj, ce fils de vaurien, est bien digne de la mort et d'un châtiment céleste. » Très satisfait, le roi dit : « Approuvé. Demain matin sa perte sera, par ce moyen, un fait accompli. » Il congédia les assistants, qui se retirèrent.

Il se peut que ceux qui lisent le récit de cet événement aient des doutes, et le traitent de mensonger. Je les prie de voir dans la chronique intitulée l'*Ornement du monde* quels événements survinrent la septième année qui suivit l'avènement de Châh ʿAbbâs. Mais maintenant il nous faut savoir ce qu'était Yoûsouf Serrâdj. Cet homme était le fils d'un paysan des environs de Kazvîn nommé Selîm Kerbelaï. Comme ce Selîm Kerbelaï était croyant et pieux, il voulait faire de son fils un mollâ qui plus tard serait compté parmi les docteurs. Il l'amena donc, alors qu'il était enfant, à Kazvîn, où il le mit dans une école. Au bout de quelques années Yoûsouf Serrâdj, adolescent, étudia les livres religieux. Il alla continuer ses études à Ispahan, puis, quelques années plus tard, alla les achever à Kerbelâ sous la direction de maîtres en renom. Il avait fait un long séjour dans cette dernière ville et étudié l'ensemble des sciences musulmanes quand,

témoin des contradictions des docteurs sur la plupart des questions religieuses, il prit ces hommes en aversion et ne voulut plus être des leurs. Quittant Kerbelâ, il se rendit à Hamadân, chez Oustâ Khalîl. Il avait alors quarante ans. Il consacra un an à apprendre le métier de sellier, puis revint à Kazvîn, pensant que, cette ville étant la capitale, il aurait plus d'avantages à y exercer son métier. Il s'y maria, et ouvrit une boutique, ne pensant qu'à gagner son existence et celle de sa famille. Homme honnête et d'esprit juste, les actes coupables des docteurs et des fonctionnaires avaient toujours produit une mauvaise impression sur lui, et il ne pouvait empêcher sa langue de les blâmer et de les critiquer. Il s'était fait des amis sincères et dévoués malgré cette intempérance de langage, qui finalement causa sa perte.

Le lendemain matin, le roi ordonna à tous les grands de l'État, aux nobles, aux principaux fonctionnaires, aux docteurs, aux princes, à ses intendants comme à ses vizirs, de se présenter à la cour deux heures avant midi. Tous s'y rendirent, sans savoir de quoi il s'agissait, et attendirent, en silence, l'arrivée du roi. Celui-ci, la couronne sur la tête, un sceptre orné de pierreries à la main, des bracelets couverts de pierreries aux bras, un ceinturon et un glaive richement ornés à la ceinture, fit son entrée dans la partie qui lui était réservée, et qui était plus haute d'une aune que le reste de la salle. Il promena ses regards sur l'assemblée, s'assit sur le trône et prit la parole en ces termes : « Depuis sept ans je suis,

IMPRIMERIE NATIONALE.

par la volonté de la Très sainte Majesté divine, votre souverain à tous et, dans la mesure du possible, j'ai témoigné à chacun de vous ma bonté et ma miséricorde. De votre côté, vous m'avez donné beaucoup de satisfaction et témoigné un attachement sincère à la dynastie des Séfévis. Or, pour quelques raisons dont je ne vois pas la nécessité de vous instruire, je suis obligé d'abdiquer le pouvoir et de céder le trône et la couronne à un homme qui en est plus digne que moi. Le grand-mollâ, l'intendant des finances, le généralissime Zemân Khân, le mollâ Djemâl ed-Dîn et le grand-astrologue vous feront connaître mon successeur. Il faut que vous tous vous l'ameniez ici en grande pompe, que vous le fassiez asseoir sur ce trône, que vous le considériez comme étant réellement votre souverain et, quoi qu'il arrive avec lui, que vous respectiez mes ordres en ne refusant pas d'obéir à cet homme. »

Après avoir ainsi parlé, le roi ôta la couronne de sa tête, la déposa sur le trône, se dépouilla de ses vêtements somptueux, de son ceinturon et de son glaive, mit des vêtements grossiers, puis, s'adressant à ceux qui étaient là : « Maintenant je ne suis plus qu'un pauvre d'entre le peuple : ne cherchez pas en moi un autre que ʿAbbâs fils de Mohammed, car vous ne le trouveriez pas. Dieu vous garde! » En achevant ces mots, le roi, descendant du trône, se dirigea vers le harem. Les assistants demeurèrent stupéfaits, ne sachant dans quel but il agissait ainsi.

Sur l'ordre du roi, toutes les femmes du harem se

réunirent dans une salle pour y attendre son arrivée. Il entra avec ses vêtements grossiers, et ses favorites, le voyant ainsi vêtu, restèrent un moment interdites, puis éclatèrent de rire. Mais le regard terrible du roi et son sourcil froncé eurent bientôt fait cesser les rires. Il ordonna à Khâdjè Moubârek : « Fais venir ici Mollâ Resoûl et ses deux compagnons. » Peu après ceux-ci, qui attendaient au-dehors, étaient introduits. Le roi leur fit signe de s'asseoir; puis, s'adressant aux femmes du harem : « Mes bien-aimées, je suis obligé de vous annoncer une nouvelle qui me remplit de douleur. Sachez que je ne suis plus roi de Perse, que j'ai perdu mon autorité, que je ne possède plus de palais pour vous permettre de vivre au milieu du faste, dans des salles somptueuses. Je ne suis plus qu'un pauvre d'entre le peuple, un homme ne possédant rien. Je suis obligé de vous répudier et de donner à chacune de vous la liberté d'épouser qui elle voudra. » S'adressant alors à Mollâ Resoûl, Châh ʿAbbâs lui ordonna de prononcer le divorce. Assisté de ses deux compagnons, Mollâ Resoûl prononça le divorce du roi d'avec toutes ses femmes, et celles-ci comprirent qu'il était arrivé quelque chose d'extraordinaire; mais, pleines de crainte, elles ne savaient à quoi attribuer ces événements. « Que signifie tout cela? », se demandaient-elles stupéfaites.

Le divorce étant prononcé, Khâdjè Moubârek, sur l'ordre du roi, déchira tous les contrats de mariage. Se tournant à deux reprises vers ses favorites, le roi leur dit : « Si, acceptant la pauvreté et satis-

faites de peu, vous consentez à me prendre pour époux, moi qui suis maintenant ʿAbbâs fils de Mohammed, je vous épouserai de nouveau sous ce nom. » Toutes les femmes du harem acceptèrent, car le roi était jeune et beau. De plus, elles croyaient agir habilement, ne pouvant admettre que le Châh ʿAbbâs ne fût plus que ʿAbbâs fils de Mohammed. Deux seulement, qui étaient des plus belles et des plus séduisantes de ses favorites, et n'étaient entrées au harem que contre leur gré, dirent non sans confusion et d'une voix faible : « C'était le roi que nous avions épousé; notre sort et notre rang nous comblaient de bonheur; maintenant que ce bonheur nous est enlevé, nous n'acceptons pas pour époux ʿAbbâs fils de Mohammed. » Sur l'heure ces deux femmes furent congédiées. L'une d'elles était une Géorgienne envoyée en présent par le gouverneur de sa province. Le lendemain, accompagnée de son fils et conduite par son oncle, elle retournait dans sa patrie avec ses vêtements, ses bijoux et une somme d'argent considérable. On ne voulut pas, en Géorgie, ajouter foi à ses paroles et, dans la pensée qu'elle avait dû prendre la fuite, on voulut la renvoyer. Je ne sais comment cela se termina, car ces choses ont été oubliées, mais cette femme épousa un jeune Géorgien et finit ses jours en Géorgie. Quant à l'autre, c'était la fille d'un marchand de Kazvîn. Fiancée d'un beau jeune homme, elle fut enlevée à son père pour le harem, des émissaires du roi ayant entendu vanter sa beauté. On a rapporté que, cet événement lui

ayant permis de satisfaire ses désirs, elle retourna chez son père et épousa son fiancé.

Toutes les autres femmes du harem ayant épousé de nouveau ʿAbbâs fils de Mohammed, Khâdjè Moubârek reçut l'ordre de les conduire sur l'heure dans une maison de la sixième rue de Kazvîn désignée à l'avance, puis de revenir au palais. ʿAbbâs fils de Mohammed sortit à son tour du harem, et se déroba aux regards.

La boutique de Yoûsouf Serrâdj était à droite de la place de la mosquée royale[1]. A deux heures de l'après-midi Yoûsouf, qui venait de réciter la prière du milieu du jour, était assis, se hâtant de coudre une bride, car le client qui la lui avait commandée avait dit : « Il faut qu'elle soit prête aujourd'hui. » Yoûsouf Serrâdj était avec deux de ses amis, qui prêtaient l'oreille à ses paroles. Il se plaignait de la disette qui avait réduit les pauvres à la dernière extrémité et leur avait fait passer une année bien pénible, car la sécheresse, jointe à la rareté de l'eau dans les environs de Kazvîn, avait anéanti la récolte de l'année précédente et amené la famine. Il disait : « Je suis étonné de voir que notre gouvernement de Kazvîn, qui dispose de mille moyens de procurer de l'eau, n'ait rien fait pour y remédier. Il n'en a

[1] Cette mosquée, une des plus belles de la Perse, avait été commencée par Châh Ismâʿîl Séfévî, mais fut construite presque en entier sous le règne et aux dépens de Châh Tahmâsp. Une large rue plantée d'arbres la reliait au palais. — CHARDIN, *Voyages*, éd. de 1735, I, 313.

eu nul souci, et ne fait rien pour assurer l'existence du peuple et la gloire du trône. »

A ce moment la poussière se souleva, telle qu'un nuage, à gauche de la place. Yoûsouf Serrâdj, qui tenait son aiguille à la main, leva la tête. Il vit une foule nombreuse, sans penser que cette foule venait pour lui. Il vit successivement douze coureurs légèrement vêtus et coiffés de bonnets carrés, que suivaient douze porte-étendard tenant des enseignes aux couleurs variées; une troupe de pîchkhidmets portant sur leurs têtes une caisse; une troupe de ferrâchs tenant à la main des branches d'arbres; après eux venaient le grand-écuyer tenant par la bride un cheval turkmène à la selle couverte de pierreries, à la housse richement brodée, aux harnais couverts de perles, ayant au cou des ornements garnis d'émeraudes. Puis venaient le grand-mollâ, le généralissime Zemân Khân, le vizir, l'intendant des finances, le mollâ Djemâl ed-Dîn, le grand-astrologue, les nobles docteurs, les plus grands princes, les grands de l'État, les nobles, les fonctionnaires, une troupe de fantassins et une autre de cavaliers équipés de la façon la plus somptueuse. Tous ils allèrent à la boutique de Yoûsouf Serrâdj, devant laquelle ils s'arrêtèrent. Le grand-mollâ et le généralissime, s'avançant, saluèrent Yoûsouf Serrâdj. Celui-ci, se levant, prit une attitude modeste; mais il fut bien surpris quand le grand-mollâ lui adressa la parole en ces termes : « Maître Yoûsouf, la destinée a fait aujourd'hui de toi notre souverain.

Châh ʿAbbâs a laissé vacant le trône de Perse; viens faire notre gloire et notre bonheur en honorant de ta présence la cour royale, afin que ton auguste avènement ait lieu. »

Yoûsouf Serrâdj, au comble de la stupéfaction, ne comprenait rien à ce qui lui arrivait. Tous les grands de l'État se tenaient devant lui; il savait que celui qui venait de lui parler de la sorte était le grand-mollâ, un des personnages les plus considérables de la Perse; mais ce qu'il voyait était pour lui une chose des plus surprenantes. Jamais rien de pareil ne lui serait venu à l'esprit. Il finit par répondre : « Je suis le serviteur du grand-mollâ. Je tiens Votre Excellence pour un des plus grands personnages de la Perse; mais je ne sais si vous êtes devenus fous ou bien si vous avez pris du beng pour me parler de la sorte. Je ne suis qu'un pauvre sellier. Où suis-je? Où sont le trône et la couronne? Par Allâh! je ne sais que faire en vous voyant agir ainsi. J'en suis stupéfait, et je vous prie humblement de me laisser en paix. »

Le généralissime Zemân Khân prit la parole : « Maître Yoûsouf, tu es à cette heure l'Oratoire du monde, et nous tous, nous sommes tes esclaves et les chiens de ton seuil. Tu dois, non point nous prier humblement, mais nous donner des ordres comme il convient à un roi. Nous ne sommes pas fous, et nous n'avons pas pris de beng; nous sommes tous sains d'esprit et jouissant de toute notre raison. Mais la décision de Dieu le Créateur est immuable :

aujourd'hui c'est à toi seul qu'appartient le royaume de Perse. Pour que la prédiction du grand-astrologue s'accomplisse, viens honorer la cour de ta présence. » Puis, s'adressant à quatre des pîchkhidmets : « Apportez le costume royal pour en revêtir l'Oratoire du monde. »

Entrant alors dans la boutique, les pîchkhidmets qui portaient la caisse contenant le costume royal se mirent à dépouiller Yoûsouf Serrâdj de ses vieux vêtements pour le revêtir de celui-ci. Yoûsouf ne fit pas de résistance, gardant pour lui ses pensées et ses projets. Quand on eut fini de l'habiller, le grand-écuyer lui amena le cheval aux harnais garnis de pierres précieuses, sur lequel il le fit monter en observant le cérémonial ordinaire. Puis on partit pour le palais. Les ferrâchs, avec des voix qui s'élevaient jusqu'au ciel, criaient de minute en minute dans les rues qu'on traversait : « Place ! place ! ». Tous les habitants de Kazvîn, hommes et femmes, petits et grands, étaient à leurs fenêtres ou sur leurs toits pour regarder. N'ayant pas été avertis, ils demeuraient stupéfaits.

A la porte du palais les ferrâchs firent descendre de cheval Yoûsouf Serrâdj. Le grand-mollâ et le généralissime Zemân Khân le prirent par le bras, l'introduisirent avec beaucoup de marques de respect dans la salle d'audience et le firent asseoir sur le trône. Les grands de l'État, les docteurs, les princes, les nobles, les fonctionnaires se tenaient devant lui, placés en rangs et les mains jointes. Après

avoir récité la prière, le grand-mollâ prit la couronne et la mit sur la tête de Yoûsouf Serrâdj. Il le ceignit ensuite du ceinturon et du glaive incrustés de pierreries, lui attacha les bracelets garnis de pierres précieuses et lui mit à la main un sceptre que surmontait une couronne. Puis il récita une nouvelle prière et, s'adressant aux assistants : « Prononcez la formule : « Qu'il soit heureux! » — « Qu'il soit heureux! », répétèrent ceux-ci avec des cris qui s'élevèrent vers le ciel et que reproduisirent les échos du palais. Une joyeuse musique se fit entendre et, au même instant, une fusée montait du palais vers le ciel. A ce signal les canons de la forteresse qui défendait la ville tirèrent cent dix coups. Après Saʿdî et Hâfiz la poésie était bien déchue en Perse, et l'on vit à ce moment des poètes aux vers dépourvus de sens et aux images ternes; cependant — grâces en soient rendues à Allâh! — il se trouva aussi des poètes aux brillantes images pour célébrer l'auguste avènement de Yoûsouf Châh et les heureux débuts de son règne. Ils le comparèrent à Salomon pour la sagesse, à Hâtim pour la générosité, à Roustem pour la bravoure, mais ne trouvèrent personne à qui le comparer pour la puissance et le bonheur. Sendjân et Kazvîn firent lors de son avènement les vers suivants : « Le roi qui est le maître des belles, notre Yoûsouf, fut aussi roi de Perse. »

Les cérémonies étant terminées, le grand-mollâ dit aux assistants : « Vous pouvez vous retirer. » Tous sortirent, et Yoûsouf Châh resta sur son trône, seul

avec Khâdjè Moubârek, quelques eunuques, ʿAzîm Beg, chef des pîchkhidmets, et quelques-uns de ceux-ci qui se tenaient devant lui. Des ferrâchs étaient à la porte. Yoûsouf Châh, abasourdi, restait plongé dans ses réflexions. Au bout d'un instant il demanda à Khâdjè Moubârek : « Qui êtes-vous? ». Khâdjè Moubârek répondit : « Nous sommes vos dévoués serviteurs, les eunuques du harem. Je suis leur chef; ceux-ci sont mes subordonnés. » Il appela ensuite le chef des pîchkhidmets pour lui demander : « Qui êtes-vous? » — « Nous sommes, répondit ʿAzîm Beg, vos humbles serviteurs, les pîchkhidmets, dont je suis le chef; ceux-ci m'obéissent. » Yoûsouf Châh demanda encore : « Quels sont ceux que je vois à la porte? » — « Ce sont, répondit ʿAzîm Beg, quelques-uns des ferrâchs qui se tiennent toujours prêts à vous servir. » Yoûsouf Châh leur donna cet ordre : « Sortez tous. Khâdjè Moubârek, que tes subordonnés sortent aussi; mais toi, reste. » Quand ils furent tous sortis, Yoûsouf Châh, faisant approcher Khâdjè Moubârek, lui dit : « Je vois à ta figure que tu dois être un honnête homme; par Allâh! dis-moi, je t'en conjure, la raison de ce que je vois. Comme tu as toujours été dans la demeure de Châh ʿAbbâs, il est impossible que tu ne sois pas au courant de ce qui s'est passé. »

Khâdjè Moubârek était en effet un homme droit et sincère. Il se dit : « Il ne m'est pas permis de cacher la vérité dans ma réponse à l'Oratoire du monde. » Comme, au temps où Châh ʿAbbâs habi-

tait ce palais, il se tenait sans cesse à sa porte, prêt à exécuter sur l'heure ses ordres, il était au courant de ce qui s'était passé la veille et avait entendu tout ce que dirent ceux qui prirent part à la délibération. Il apprit donc à Yoûsouf Châh tout ce qui s'était passé, du commencement à la fin. Yoûsouf Châh demanda : « Où est donc Châh ʿAbbâs? » — « Après s'être vêtu comme un pauvre, répondit Khâdjè Moubârek, Châh ʿAbbâs s'est dérobé aux regards, et on ignore où il est. »

Yoûsouf Châh était un homme intelligent, et n'avait jamais redouté les astres. Mais son élévation si extraordinaire lui inspirait de la défiance et de la crainte, et il ne voyait pas la possibilité d'abandonner le pouvoir tout en sauvant son existence. Bon gré mal gré, il dut agir en souverain. Il fit d'abord venir le chef des ferrâchs, Asad Beg, et lui donna cet ordre : « Tu vas, sur l'heure, prendre avec toi douze ferrâchs, et tu iras arrêter le grand mollâ Âkhônd Samad, le généralissime Zemân Khân, le vizir Mîrzâ Mouhsin, l'intendant des finances Mîrzâ Yahyâ, le grand-astrologue Mîrzâ Sadr ed-Dîn et le mollâ Djemâl ed-Dîn, tu les conduiras à la prison de la citadelle, puis tu reviendras me dire que cet ordre a été exécuté. » Asad Beg s'inclina et partit. Yoûsouf Châh appela ensuite le chef des pîchkhidmets et lui donna cet ordre : « Qu'on m'apporte à souper, car je n'ai rien pu manger de la journée. » — « J'ai chargé les cuisiniers, répondit le chef des pîchkhidmets, de préparer le souper, et on va l'apporter. »

Le roi lui ordonna : « Viens avec Khâdjè Moubârek me montrer le palais et le harem, salle par salle, et dis-moi où se trouve celle où je dois me reposer[1]. » Le chef des pîchkhidmets et Khâdjè Moubârek, accompagnant le roi, lui montrèrent successivement les diverses salles de l'enderoûn. Dans la première étaient étendus des tapis de couleurs variées; sur les murs étaient peints des oiseaux, des plantes et des fleurs. Dans la seconde étaient également étendus des tapis, et sur les murs on voyait les portraits des anciens rois de la dynastie séfévie et d'autres princes célèbres. Dans la troisième on voyait sur les murs les portraits des rois des autres dynasties persanes. Sur les murs de la quatrième étaient peints les combats des héros de la Perse antique et des génies du Mazendéran que raconte le Châh Nâmèh. Les génies étaient représentés avec des cornes et des queues. Sur les murs de la cinquième étaient peints le portrait de Châh Ismâ'îl Séfévi et les guerres de son règne. Sur les murs de toutes les salles du harem

[1] Le palais de Kazvîn, construit par ordre de Châh Tahmâsp et sur les plans d'un architecte turc, était fort petit. Châh 'Abbâs le fit agrandir et le changea du tout au tout. CHARDIN, *Voyages*, éd. de 1735, I, 313. — J. DE LAET (*Persia,* seu regni persici status, *Lugduni Batavorum*, ex officina Elzeviriana, 1633, in-24, p. 246) donne quelques détails intéressants sur sa décoration intérieure : « Palatii porta saxis versicoloribus structa est et auro interstincta; atria ampla, quorum solum stratum est tapetibus, serico et auro intertextis; tabulata autem picta sunt eleganti opere, quo prælia omnia cum Persis et Tartaris à Persarum regibus commissa repræsentantur, quæ omnia satis indicant splendorem Aulæ Persicæ. »

étaient des peintures représentant des jeunes filles et des jeunes gens. Ceux-ci offraient des fleurs aux jeunes filles qui leur tendaient des coupes. Dans chaque salle un lit était préparé. Yoûsouf Châh, après avoir choisi l'une d'elles pour s'y reposer, demanda à Khâdjè Moubârek : « Où est la salle des joyaux des femmes du harem? » — « C'est la salle à côté, répondit Khâdjè Moubârek; mais elle est fermée, et c'est Âghâ Hasan, le gardien des coffres, qui en a les clés. » Sur l'ordre du roi, le chef des pîch-khidmets fit aussitôt venir le gardien. La porte fut ouverte, et l'on montra au roi une grande salle dans laquelle des coffres étaient disposés en ordre de chaque côté. On en enleva les couvercles, et le roi vit des joyaux et des parures d'une richesse inouïe. Il s'y trouvait, entre autres, des châles de Kachmîr d'un grand prix, de riches vêtements de femme, de précieuses étoffes de soie, des . . . (?), des anneaux et des boucles d'oreilles d'un magnifique travail, et des colliers de perles. Yoûsouf Châh avait trois filles dont l'aînée avait quatorze ans, la puînée douze et la cadette huit ans, et deux fils âgés de six et de quatre ans. Il choisit pour chacune de ses filles un . . . (?), une paire de boucles d'oreilles, un anneau, un collier, un costume complet et un châle de prix; pour sa femme il choisit un costume complet et un châle de prix, qu'il confia à Khâdjè Moubârek en lui donnant cet ordre : « Tu porteras ces objets à mon ancienne demeure, dans la seconde rue de Kazvîn; tu les remettras à ma femme et tu lui diras

de ne pas être inquiète à mon sujet. Demain tu m'amèneras mes fils. » Khâdjè Moubârek partit après avoir chargé de ces objets deux ferrâchs.

On était au moment du coucher du soleil. Sur l'invitation du chef des pîchkhidmets, le roi revint dans la première salle, où des bougies brûlaient dans des candélabres d'or rouge, et où la table était dressée. Il fit ses ablutions, récita les prières du soir et de la nuit, puis se mit à table. Les pîchkhidmets avaient apporté des plats très variés, et le roi mangea jusqu'à ce qu'il fût rassasié. La table fut alors débarrassée, et on apporta l'aiguière. Le roi se lava les mains. On lui apporta le café, qu'il but, et le kalioun, qu'il fuma. A ce moment entra le chef des ferrâchs, Asad Beg. Il venait annoncer qu'il avait exécuté les ordres reçus. « C'est bien, tu peux te retirer », lui dit le roi. Puis revint Khâdjè Moubârek. Il dit que les objets à lui confiés avaient été remis et ajouta : « La femme et les enfants du roi sont pleins d'admiration pour les présents qu'ils ont reçus. Bien loin d'être inquiets à son égard, ils se réjouissent beaucoup de cet événement inattendu. » Pensant alors à ses fils, le roi demanda de leurs nouvelles à Khâdjè Moubârek et au chef des pîchkhidmets. Quatre heures de la nuit s'étaient écoulées quand il se leva pour se rendre à sa chambre à coucher. On prépara son lit, et il donna l'ordre au chef des pîchkhidmets de placer, selon l'usage, un certain nombre de sentinelles. On en plaça de tous les côtés. Puis le roi se mit au lit. Le chef des pîchkhidmets et Khâdjè

Moubârek sortirent pour se rendre chacun à la place qu'il devait occuper.

Le lendemain matin Yoûsouf Châh fit à Mollâ Ramazân, Kourbân Beg, Mîrzâ Djelîl et Mîrza Zekî, qui étaient ses amis et jouissaient tout spécialement de sa confiance royale, l'honneur de les appeler à sa salle d'audience. Il donna la charge de grand-mollâ à Mollâ Ramazân, confia celle de généralissime à Kourbân Beg, qui eut le titre de khân, donna le vizirat à Mîrzâ Djelîl et la charge d'intendant des finances à Mîrzâ Zekî. Quant à celle de grand-astrologue, il la supprima comme ne pouvant être que nuisible au gouvernement et à la nation. Il ordonna d'envoyer à tous les gouverneurs de provinces des instructions leur interdisant d'avoir désormais l'audace de punir un musulman dans les cas où la loi sacrée ne permet pas de le faire, c'est-à-dire de lui infliger une amende, de le faire mettre à mort, ou bien encore de lui faire couper le nez et les oreilles ou arracher les yeux, toutes choses qu'ils faisaient à leur gré. Il ordonna, en outre, de nommer des inspecteurs chargés d'aller dans toutes les provinces observer ce qui s'y passait et se rendre compte des besoins du peuple pour les lui faire connaître. Faisant venir devant lui ces inspecteurs, Yoûsouf Châh leur dit : « Vous prescrirez en mon nom aux gouverneurs des provinces de craindre Allâh, de s'abstenir de l'injustice, de se répandre dans le peuple, qu'ils ne devront pas tenir éloigné d'eux, et de ne pas se laisser corrompre par des présents; car,

il faut qu'ils le sachent, cela les conduirait à leur perte. Les hommes que vous verrez amasser des richesses par ce moyen habituellement employé les payeront de leur tête, ou bien atteindront le dernier degré du malheur, de l'humiliation et de la misère. Aucun chef de famille enrichi par de tels moyens ne pourra désormais subsister en Perse. Où sont les millions de Djaʿfar de Dameghân, la fortune de Selîm Khân Karâgueuzlu et les biens de Mîrzâ Nakî de Chîrâz? Les rois de Perse, toutes les fois qu'ils portaient leurs regards sur un fonctionnaire qui, ayant amassé de l'argent, était parvenu à l'opulence, l'accablaient de reproches, lui enlevaient ce qu'il possédait, puis le faisaient mettre à mort ou bien lui imposaient une vie d'humiliation et de misère. Les gouverneurs de provinces étaient, dans ce cas, pareils aux sangsues : quand elles sont gonflées du sang qu'elles ont sucé, leur maître les prend et les presse pour le leur faire rendre. Alors les unes meurent, et les autres restent faibles et languissantes. Si les gouverneurs de provinces se modèrent et se contentent de leur traitement, ils resteront toujours en place, seront puissants aux yeux du peuple, tenus pour nobles dans l'esprit des souverains, et leur rang s'élèvera de jour en jour. »

Le roi congédia les inspecteurs après leur avoir donné ces instructions. Il prescrivit, en outre, de réduire l'impôt à une juste mesure, de mettre partout les routes en état, d'établir des relais et de construire des ponts aux endroits où ils étaient

nécessaires, de fonder des caravansérails, d'établir des hôpitaux dans chaque province, d'ouvrir des écoles, d'amener de l'eau dans les endroits qui en étaient dépourvus, de secourir et de protéger les veuves, les orphelins, les aveugles et les infirmes, de n'admettre, sans l'autorisation du grand-mollâ, aucune personne dénuée de ressources dans l'ordre des docteurs, de veiller à ce que cet ordre n'eût pas de revenus supérieurs à ses besoins, d'assigner à ses membres des traitements honorables sur le trésor public, et de ne pas confier à des hommes injustes les emplois dont disposait le gouvernement. Les procès, dont la solution doit appartenir à l'État, furent enlevés aux docteurs pour être remis aux plus intègres des fonctionnaires; les plaideurs, de la sorte, ne pouvaient plus se soustraire à l'autorité royale en allant devant les docteurs. Le roi ordonna ensuite de choisir dans chaque province quatre personnes intègres et connues pour leur piété, chargées de consigner par écrit les dépenses faites par les pauvres et d'en remettre l'état à l'administration des finances, afin qu'il n'y eût plus parmi les pauvres, désormais administrés par des hommes justes, de personnes privées des secours que l'on dispensait à d'autres. Il ordonna aussi de ne plus faire payer ni l'impôt du cinquième ni le tribut de l'imâm[1], afin

[1] Le خُمس ou impôt du cinquième est payé : 1° sur le butin pris à l'ennemi; 2° sur les gîtes métallifères et les minéraux; 3° sur les trésors découverts qui ne sont pas propriété musulmane et ont une valeur d'au moins 20 dinars; 4° sur les choses de valeur tirées

IMPRIMERIE NATIONALE.

que les descendants du prophète — le salut soit sur lui ! — fussent affranchis de l'humiliation qu'il y a à solliciter. Comme aux autres, il leur assura des revenus leur permettant de vivre. A cette occasion les plus renommés des docteurs fournirent à Yoûsouf Châh des fetvâs tirées des traités de droit. Sur ces entrefaites, on envoya dans les provinces une proclamation avertissant que nul n'eût désormais l'audace d'offrir des présents au roi, à ses intendants ou aux serviteurs de la cour, ni de tendre des étoffes sur leur passage; que nul, au moyen de présents, ne cherchât à obtenir une charge, qui ne devait être accordée qu'à un dévouement sincère et à de bons services; que dans chaque province l'administration des finances, confiée à un homme sûr, fût exercée pour le compte de l'État. On devait tenir un registre des dépenses publiques qui, en temps voulu, seraient réparties sur les budgets des provinces, les sujets devant être entièrement déchargés de ce soin. Pour accroître les revenus de l'État, le roi décida que les marchands, les notables et les autres classes de la société payeraient au trésor un impôt fixé au

de la mer (perles, corail, etc.); 5° sur les épaves; 6° sur l'ambre; 7° sur le bénéfice net réalisé, soit sur des marchandises, soit sur des exploitations industrielles ou agricoles, soit enfin sur les terrains vendus aux infidèles. Le produit de cet impôt forme six parts, dont trois pour le prophète, à savoir: part de Dieu; part du prophète; part des parents du prophète représentés par le امام الاصل. Ces deux dernières parts sont payées aux héritiers, soit du prophète, soit de ses parents, et tous les descendants directs de 'Abd Al-Mottalib ont droit au produit de cet impôt. — Querry, *Droit musulman*, I, 175-178.

dixième de leurs revenus dans les villes et au vingtième dans les villages. On ne devrait jamais différer le payement de la solde des militaires et des traitements des fonctionnaires, cela étant préjudiciable à l'État, mais l'effectuer sans retard sur les budgets des provinces. On préleva, au profit de l'État, cinq châhîs par toman sur la vente des propriétés, et l'on interdit les ventes conditionnelles qui permettaient aux créanciers, une fois les gages livrés, de ne pas verser d'argent à leurs débiteurs et de contraindre ceux-ci, moyennant une faible somme, de leur livrer leurs biens en garantie, comptant que, l'échéance venue, leurs débiteurs ne pourraient se libérer et rentrer en possession de leurs biens.

Quand Yoûsouf Châh sut que le grand-écuyer, l'été venu, sous prétexte de mettre au vert les chevaux du roi, accablait de vexations les habitants du voisinage, les maltraitait et les dépouillait; que le commandant de l'artillerie, tout en faisant payer sur le trésor la solde de ses artilleurs, ne leur donnait jamais un liard; que le gardien du trésor mêlait aux monnaies frappées par l'État un grand nombre de pièces fausses qu'il répandait dans le peuple; que le beglerbeg de Kazvîn recevait des présents sans nombre; que le dârogha ne traitait pas les riches comme les pauvres; que les intendants de Kazvîn ne veillaient pas à la propreté des rues, il les destitua tous et donna leurs charges à des personnes qu'il savait capables de les remplir. L'ancien grand-mollâ Âkhônd Samad, dans la prison de la citadelle, ayant

entendu dire au gardien que sa charge et son autorité avaient été données à Mollâ Ramazân, en mourut de rage sur l'heure. Yoûsouf Châh ordonna encore d'élargir les rues de Kazvîn; de mettre des couvercles aux puits qui en étaient dépourvus, afin d'empêcher les passants d'y tomber; d'écouter les réclamations du peuple et d'y donner suite. Il prescrivit de distribuer aux pauvres de Kazvîn, en temps de disette, du blé pris dans les greniers de l'État, et forma, avec des hommes compétents, un conseil chargé d'examiner l'administration des eaux de Kazvìn et de lui soumettre un état des travaux à effectuer.

Ce fut à cette époque qu'une fraction de la tribu des Ghâllânds vint se fixer sur les bords du golfe Persique. Elle envoya à Kazvîn une députation chargée de demander à Yoûsouf Châh qu'un traité de commerce fût passé entre elle et le gouvernement persan. Admis devant le roi, les envoyés admirèrent sa bienveillance, son intelligence, sa sagacité et son pouvoir. Ils obtinrent tout ce qu'ils demandaient, furent congédiés avec de nombreux présents et revinrent pleins de satisfaction.

Une semaine s'était écoulée depuis l'avènement de Yoûsouf Châh, qui avait chaque jour donné au peuple de nouvelles marques de sa bonté et de sa justice. La Perse lui dut un moment de gloire, de bonheur et de prospérité; mais à quoi bon? Jamais le genre humain n'a pu faire durer une époque de bonheur. Que manquait-t-il, dans le paradis terrestre, à notre aïeul Adam et à notre aïeule Ève? Et cepen-

dant, enfreignant l'ordre divin, ils se firent chasser de ce lieu de délices. L'humanité n'a pas changé. Les habitants de Kazvîn ne voyaient plus chaque jour de cadavres exposés aux portes de la citadelle; ils ne voyaient plus, sur la place royale, les bourreaux décapiter des condamnés, ou bien les attacher au gibet, ou bien encore leur arracher les yeux, et cela leur semblait fort étrange. Ils dirent d'abord : « Ce nouveau roi paraît être un homme plein de miséricorde et de douceur. » Puis ils doutèrent de cette miséricorde et de cette douceur, et l'accusèrent d'être faible de caractère. Ils trouvèrent encore mille défauts à Yoûsouf Châh. Bref, il leur sembla on ne peut plus triste de vivre gouvernés par un roi aussi miséricordieux. Les grands personnages qui avaient été destitués tirèrent parti de ces dispositions du peuple et se gardèrent bien de laisser échapper une occasion aussi favorable. Ils perdirent leur réputation d'oppresseurs et de tyrans, et bientôt une grande agitation s'éleva dans Kazvîn. Celui qui provoqua cette agitation fut le grand-écuyer qui, rencontrant l'ancien intendant du trésor, l'accompagna et causa avec lui. « Par Allâh, Mîrzâ Habîb, lui dit-il, je t'adjure de me faire savoir ce que pense le peuple de notre nouveau roi. » — « Son prestige s'évanouit, répondit Mîrzâ Habîb; on le sait incapable et faible de caractère. »

Le Grand-écuyer. Par Allâh, Mîrzâ Habîb, le peuple est plus intelligent que nous. Par Allâh, je te

le demande, quelle folie faisions-nous en prenant un infime sellier pour en faire notre souverain? C'est à nous-mêmes que nous devons notre malheur. Ce roi, pour récompenser nos services et notre dévouement, nous a enlevé nos charges, et maintenant, dans ce pays, on n'a pas plus d'égards pour nous que pour des chiens. Par Allâh! on n'a jamais vu de honte pareille à celle que nous nous sommes attirée!

L'Intendant du trésor. Mais, si nous avons fait de cet homme notre souverain, c'était sur l'ordre de Châh ʿAbbâs. Quel remède à cela?

Le Grand-écuyer. Soit. Châh ʿAbbâs était alors notre souverain, et nous étions tenus d'exécuter son ordre. Mais maintenant que Châh ʿAbbâs n'est plus là, qui nous empêche de renverser du trône ce réprouvé, cet impie que l'on dit croire à la métempsycose? Après sa mort nous donnerons le trône et la couronne à un prince de la race des Séfévis qui, avec la grâce du Créateur, s'en montrera digne.

L'Intendant du trésor. Tu raisonnes avec beaucoup de justesse, et je suis là-dessus pleinement d'accord avec toi. Mais nous ne sommes que deux, et que pouvons-nous faire? Allons chez le commandant de l'artillerie pour lui demander son avis. C'est lui qui, en dernier lieu, a été destitué comme nous. »

Tous les deux ils allèrent chez le commandant de l'artillerie, qui fut très heureux de les voir et prêta

volontiers l'oreille à leurs paroles. Il tomba d'accord avec eux, mais leur dit : « Cette affaire dépend du commandant de la cavalerie. Sans le consentement de Bâker Khân elle ne pourra réussir. »

Le Commandant de l'artillerie. Bâker Kkân est mon meilleur ami, et je prends sur moi d'en faire notre auxiliaire dans cette entreprise. Je lui dirai que, si cet impie de Yoûsouf Châh continue de régner, le malheur qui nous est arrivé le frappera sûrement à son tour, et qu'il est temps d'aviser. Je suis sûr que ces paroles produiront de l'effet sur Bâker Khân ; car hier le roi, à sa réception, était fort irrité contre lui. Il lui a fait de grands reproches de ce que, ayant bu du vin, il était venu ivre à la mosquée pour la prière. Or, si Bâker Khân consent, le commandant de l'infanterie, Faradj Khân, consentira aussi, car Faradj Khân, cousin et gendre de Bâker Khân, n'est jamais en désaccord avec lui sur quel sujet que ce soit. Mais vous, levez-vous et allez chez l'ancien beglerbeg de Kazvîn : après avoir recueilli son adhésion vous le chargerez d'avoir un entretien à ce sujet avec le dârogha destitué et les anciens intendants. Qu'ils prennent réciproquement des engagements. »

Les conjurés se séparèrent. Chacun d'eux alla remplir sa mission, et bientôt tout fut prêt. Au bout de trois ou quatre jours ils avaient vu les personnes dont il a été question, et qui toutes se montrèrent favorables à la révolte et prêtes à agir. On décida de

cerner le palais le matin du samedi suivant, d'envahir l'enderoûn, de déposer Yoûsouf Châh et de le mettre à mort. Les révoltés proclameraient ensuite un nouveau roi de la race des Séfévis.

Le matin du jour convenu, tous, cavaliers et fantassins, armés de pied en cap, cernèrent le palais au moment où l'on allait en ouvrir les portes. Averti, le roi défendit de les ouvrir. Yoûsouf Châh avait cru prévenir ce malheur le jour où, venant de monter sur le trône, il fit, par précaution, jeter en prison l'ancien grand-mollâ Âkhônd Samad, le généralissime Zemân Khân, le vizir Mîrzâ Mouhsin, l'intendant des finances Mîrzâ Yahyâ, le grand-astrologue et le mollâ Djemâl ed-Dîn, personnes puissantes et ses ennemis avérés; mais sa perte vint d'un autre côté.

Avertis à leur tour, les partisans de Yoûsouf Châh prirent les armes et accoururent en foule autour du palais. Leur nombre augmentait sans cesse. S'adressant aux révoltés, ils leur conseillèrent de déposer les armes. Mais ces exhortations furent inutiles, et les choses se gâtèrent bientôt. On en vint aux injures, puis, exaspérés, les deux partis fondirent l'un sur l'autre en se frappant de leurs glaives et de leurs poignards. Le sang coula comme de l'eau, et le combat se prolongea avec acharnement pendant trois heures et demie. Près de six mille hommes, tant d'un parti que de l'autre, furent tués ou blessés. Finalement, des hommes ignorant la justice étant venus de la ville renforcer petit à petit l'armée des

révoltés, on vit la défaite des partisans de Yoûsouf Châh. Chacun d'eux s'échappa comme il le put du champ de bataille, afin de sauver sa vie.

Les révoltés attaquèrent le palais, en brisèrent les portes et l'envahirent. Ils y cherchèrent Yoûsouf Châh sans le trouver. D'après les uns il se serait rendu pendant le combat au milieu de ses partisans, pour exciter leur courage, et aurait été tué. D'après les autres il se serait enfui. Dans tous les cas, il fut impossible de retrouver son cadavre, et on ne le vit plus nulle part.

Les révoltés saccagèrent le palais. Quand ils en sortirent, ils se répandirent dans le bazar, dont ils pillèrent toutes les boutiques, et firent de même dans les caravansérails. Ils allèrent ensuite dans les rues des Juifs et des Arméniens, chassèrent ceux-ci de leurs maisons, qu'ils pillèrent, et se livrèrent à un grand nombre d'excès et de violences. L'agitation ne cessa qu'au coucher du soleil. Chacun revint alors à sa demeure.

Le lendemain les chefs des révoltés s'empressèrent d'aller à la citadelle. Ils rendirent la liberté au généralissime Zemân Khân, au vizir Mîrzâ Mouhsin, à l'intendant des finances Mîrzâ Yahyâ, au mollâ Djemâl ed-Dîn et au grand-astrologue, leur apprirent ce qui s'était passé et leur demandèrent quel prince de la race des Séfévis était, à leur avis, digne du trône et de la couronne. « Par Allâh, dit le mollâ Djemâl ed-Dîn, dites-moi quel jour du mois nous sommes aujourd'hui. » — « Seize jours se sont écou-

lés depuis le *nauroûz* », répondit le grand-écuyer. Plein de joie, le mollâ dit : « Soyez sans crainte. Hier il y a eu des troubles; nous savons par conséquent que la calamité qui nous menaçait a disparu. Aucun des princes séfévis ne mérite de régner : les uns sont des jeunes gens imberbes, les autres ont été aveuglés sur l'ordre soit de Châh Ismâʿîl II, soit de Châh ʿAbbâs, et ils ne comptent pour rien. Notre roi est de nouveau Châh ʿAbbâs.

— Nous avons eu bien du bonheur sous son règne, dit le grand-écuyer, nous lui devons bien des jours heureux; mais dans quel but nous a-t-il fait agir de la sorte? Après avoir abandonné le trône et la couronne, Châh ʿAbbâs s'est dérobé aux regards, et maintenant nous ignorons où il est.

— Il avait une raison d'abandonner le trône et la couronne, dit en riant le mollâ. Mais maintenant cette raison n'existe plus, et nous savons où il est caché. Allons le chercher pour le ramener à son palais. »

Tous se levèrent et allèrent à la maison où se tenait caché Châh ʿAbbâs. Ils l'en firent sortir pour le ramener à son palais. Comme auparavant, il eut en sa possession le trône et la couronne. Toute chose fut disposée comme par le passé, et l'on eût cru que rien ne s'était produit.

Je m'étonne de la sottise de ces étoiles. Comment ne savaient-elles pas que les Persans les tromperaient? Dans le fait, Yoûsouf Serrâdj ne fut jamais roi de Perse, et ce ne fut que par ruse qu'on l'im-

provisa souverain. Mais les étoiles devaient-elles se laisser tromper par les Persans et causer le malheur du pauvre et innocent Yoûsouf Serrâdj, et cela pour que les Persans fussent témoins, quarante ans encore, de la cruauté et de la tyrannie sans excuse de Châh ʿAbbâs? La moindre de ses cruautés fut de faire mettre à mort l'un de ses fils et de faire arracher les yeux aux deux autres. Comme il ne lui restait plus de fils, il eut pour héritier son petit-fils. Celui-ci, du moins, n'était pas menacé d'une destinée tragique par les étoiles. Ce n'était pas à Châh ʿAbbâs lui-même que les étoiles étaient hostiles; ce qu'elles voulaient, c'était, quinze jours après le *nauroûz,* faire descendre quelqu'un du trône de Perse et causer sa mort. Yoûsouf Châh occupant alors le trône de Perse, elles l'en firent descendre et amenèrent sa perte. Jamais elles ne se seraient doutées que les Persans les tromperaient et, qu'à la place du véritable roi, leur colère atteindrait un souverain improvisé pour la circonstance.

GLOSSAIRE.

ABRÉVIATIONS.

Ar..... Arabe.
B. M.... BARBIER DE MEYNARD, *Dictionnaire turc-français.* Supplément aux dictionnaires turcs publiés jusqu'à ce jour. Paris, Leroux, 1881-1886, 2 vol. gr. in-8°.
Osm.... Osmanli.

P. C.... Pavet de Courteille, *Dictionnaire turk-oriental.* Paris, Imprimerie impériale, 1870, in-4°.

Pers.... Persan.

Radloff.. *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte.* Saint-Pétersbourg, 1888-1903, gr. in-8°.

S. E.... *Šejχ Sulejman Efendi's Cagataj-osmaniches Wörterbuch ...bearbeitet von* Dr Ignaz Kúnos. Budapest, 1902, in-8°.

T. o.... Turc oriental.

Vámbéry. *Ćagataische Sprachstudien.* Leipzig, Brockhaus, 1867, gr. in-8°.

آتماق «jeter». — بنك آتماق «prendre du beng». — آتشماق «en venir aux mains, s'attaquer».

آختارماق «chercher»; osm. آقتارمق avec خ = ق.

آخماق «couler»; osm. آقمق avec خ = ق.

آرتوق (avec l'ablatif) «plus, mieux».

اشرماق. — قولاق اشرماق «prêter l'oreille à». Cf. Radloff, I, 876.

اصلان «lion». Cf. l'osm. ارسلان, vulg. *aslân* (B. M., I, 35). Ces deux formes se retrouvent en turc oriental, et l'azéri connaît la forme آرسلان avec le ر *rè* (Radloff, I, 547).

اوترو، اوترى «pour, à cause de». S'emploie d'ordinaire avec l'ablatif, rarement avec le nominatif. Cf. Barbier de Meynard, *L'Alchimiste*, 7.

اوخوماق «appeler, inviter, lire» (en osm. اوقومق). — نكاح اوخوماق «contracter mariage». — Au causatif اوخوتدرماق.

اورك «cœur»; osm. يورك *yurèk.*

اوز «lui-même, particulier, propre»; osm. كندو. Cf. Barbier de Meynard, *L'Alchimiste*, 7.

اوزاخلاشماق «s'éloigner»; osm. اوز اقلشمق (B. M., I, 160).

اوزگه «autre, différent, étranger»; osm. باشقه. Cf. Barbier de Meynard, *L'Alchimiste*, p. 7.

اوزوك «anneau». P. C., 64; Radloff, I, 1894.

اولماق «être». — كنار اولماق «se tenir à l'écart».

اوّلجى «premier», composé anormal de l'arabe اول et du suffixe azéri جى (dans les autres dialectes نجى) employé pour les adjectifs numéraux ordinaux.

ایتمك « faire, être perdu, caché ». — ایتك (P. C., 98 : ایتیك ; cf. S. E., 94) « perdu, caché »; گوزدن ایتوبدر « il est devenu invisible ». — گوزدن ایتکین دوشدی « il se déroba aux regards ».

ایرلو « en avant »; t. o. ایلگاری ; osm. ایلرو (cf. B. M., I, 236). A remarquer la métathèse du ر et du ل.

آیرماق « séparer, mettre de côté ». P. C., 105; B.M., I, 223.

ایندی « maintenant »; t. o. et osm. امدی avec م = ن.

ایو « maison, demeure ». P. C., 143; osm. او *èv*.

ب « de, à ». Cette particule persane s'emploie quelquefois avec des mots turcs; ex.: گون بگون « de jour en jour »; pers. روز بروز.

باجارماق (du pers. باج « tribut, impôt ») « infliger une amende ».

باخماق « regarder »; t. o. et osm. باقق. — باخش « regard ». — باخیجی « inspecteur, surveillant ». Cf. باقیجی dans B. M., I, 274.

باغ « lien ». — بوین باغی « collier ».

بالغ « poisson »; osm. بالق.

بختورلك (du pers. بخت) « bonheur, félicité ».

بناءً (ar.) « pour, en raison de ». — بونا بناءً et اونا بناءً « en conséquence ». Cf. les expressions persanes بنابرین et بنابران.

بوراخماق « lancer, jeter, congédier »; osm. براقمق. — بوراخلاماق « être congédié.

بورك « bonnet ». P. C., 166 : « bonnet fourré ». Vambéry, 246, « bonnet fourré, chapeau ». En osm. le mot بورك (pr. *beurk* ou *burk*) est le nom d'un bonnet de feutre blanc très écrasé que portaient les officiers du sultan Orkhan (B. M., I, 325).

بوروماق (?) « entourer, cerner » (en pers. احاطه کردن).

پوزماق « détruire, anéantir ». Cf. le t. o. et l'osm. بوزمك avec پ = ب.

پالتار « vêtements, costume ». Vambéry, 243.

پرتلمك « être déchiré » (en pers. پاره شدن). Cf. l'osm. برتمك « tordre et disloquer, démettre ».

تاپشورماق « charger de, confier ». P. C., 192.

تاپماق « trouver ». — صورت تاپماق « avoir lieu, se réaliser » (en pers. صورت پذیر شدن).

تالاماق « piller, dévaster ». P. C., 203; Vámbéry, 246; S. E., 181.

تكلك « élever, ériger, proclamer » (un souverain). — Au passif تكلك (osm. دكلك) « être élevé, érigé, construit (en parlant d'un édifice) ».

توپوز « massue, sceptre »; t. o. توپوز et توپازى (P. C., 221); osm. طوپوز; ar. دبّوس (B. M., II, 300).

توتماق « prendre »; avec le datif, « adresser la parole à ». — آتشاقه توتماق, avec l'ablatif, « renverser de ».

توخونماق « produire une mauvaise impression, affliger »; t. o. et osm. توقونمق avec ق = خ « toucher, heurter, etc. ». Cf. B. M., II, 320.

تورپاق « terre, pays »; t. o. توپراغ et توفراق; osm. طوپراق.

توك « poil »; osm. تـوى *tuy*. P. C., 240; Vámbéry, 265.

تولانماق « être rempli ». Cf. le t. o. تولا; osm. طولو « plein, rempli ».

چاتماق « atteindre, joindre, rencontrer ».—Au passif چاتلاماق.

چاق « temps, moment ». Vámbéry, 275: چاغ (azéri et turkmène); S. E., 37.

چاپاق « piller, ravager ». Vámbéry, 273. Cf. P. C., 272.

چاخر « vin »; t. o. چاقير et چاغير.

چقماق « sortir »; t. o. et osm. چقمق avec خ = ق. — چقارماق (osm. چقارمق) et چقاردماق. — Au passif چقالاماق « faire sortir, arracher (les yeux), amener (de l'eau) ».

چكمك « tirer ». — ال چكمك « abandonner ». — بوينه چكمك « se charger de ». — قراق چكمك « se mettre à l'abri ». — قليان چكمك « fumer le kalioun ». — Au passif, چكلمك « être peint, représenté ».

چوخ « beaucoup, très, extrêmement »; t. o. et osm. چوق avec ق final = خ.

چوغولچولوق « dénonciation ». P. C., 295 : چوغول « dénonciateur, délateur »; چوغولـلامـق « dénoncer, médire ». Cf. Vámbéry, 280.

چول « dehors » (P. C., 297, et Vámbéry, 281). — چوله چقماق « sortir ». Cf. S. E., 48.

چوورماق « se tourner vers » (en pers. روكردن بر). Cf. l'osm. چويرمك *tchèvirmèk*; B. M., I, 617.

دال « derrière, en arrière ». P. C., 316; Vámbéry, 288 (azéri). Cf. S. E., 56.

دالو « en arrière ». — دالو سنجه « sur la piste de, après ». Cf. Barbier de Meynard, *L'Alchimiste*, 7.

دويماق « être rassasié »; t. o.

تويماق; osm. طويمق, pr. *doymak*.

ديشره «dehors»; osm. طاشره.

ديشــقــارو «dehors»; osm. ديشارو, ديشارى. Vámbéry, 270; تيشقارو *tichkarou*. Cf. S. E., 191.

زاد «chose». — برزاده يارامازلر «ils ne valent rien».

ساتاشماق «fondre sur, contrecarrer»; pers. متعرّض شدن; osm. صاتشمق.

ساخلاماق «conserver, faire vivre, garder, retenir». P. C., 334. — دلنى ساخلاماقه قادر اوله بلمردى «il ne pouvait retenir sa langue». — En osm. صقلمق avec ق = خ.

سركرده (pers.) «chef, commandant». B. M., II, 78.

سقّال «barbe»; t. o. سقال; osm. سقال sans le *tachdid*.

سكز «huit»; t. o. سيكيز = سيكيز; osm. سكز.

سندرماق «briser, enfreindre (un ordre)»; t. o. سينديرماق; osm. صندرمق.

سورماق «sucer». P. C. 354.

سوونماق «se réjouir». Cf. l'osm. سونمك *sèvinmèk*.

شاقّا «supplice»; شــاقّــالامــاق «mettre à la torture».

ظلّه (ar.) «oppression, tyrannie». — اهل ظلّه «impie, hérétique». Sur cette expression qui, dans les comédies de Mîrzâ Feth'alî Âkhòndzâdè, s'applique ordinairement aux Sunnites, cf. Cillière, *Deux comédies turques*, 167.

فشنك (pers.) «fusée». En osm. فشك *fichèk* sans ن médial. Cf. B. M., 418.

قاپوتان (du russe) «capitaine».

قاتماق «lancer, pousser». — ال قاتماق «contraindre, forcer».

قاچماق «fuir». — رنگى قاچوب «pâlissant».

قالخماق «se lever»; t. o. et osm. قالقمق avec ق = خ.

قايتماق «revenir». S. E., 114. — قايتارماق «faire revenir».

قايرلماق «être séparé, distingué, orné». S. E., 114.

قباق «devant, partie antérieure, front». Radloff, II, 436, et Vámbéry, 307 (azéri); قباقنده «devant lui». S. E., 111.

قِراق «côté, dehors». Cf. P. C., 445 (ق final = غ).

قرخ «quarante»; t. o. et osm. قرق avec ق final = خ.

قورخو «crainte»; t. o. et osm. قورقو avec ق = خ. — قورخودارماق «effrayer».

باشیں قووزاماق «lever». — یوخارو قووزادی «il leva la tête».
قویماق «placer, mettre». — یوینه
قرار — قویماق «charger de». — کنار قویماق «décider». —
قویماق «échapper».

کنگان «conseil, assemblée». Cf. les mots *kèng* et *kèngach* dans S. E., 127.

کوربی «pont»; osm. کوپری. A remarquer la métathèse du ر et du ب. Radloff, II, 1266: کورپو *keurpu* (azéri).

کوچه «rue, voie, marché»; pers. کوشه. Vámbéry, 329; B. M., II, 657.

که «que». — A quelquefois le sens de «quand, lorsque».

گتورمك «apporter» — عمله گتورمك «accomplir, exécuter». — هجوم گتورمك, avec le datif, «attaquer».

گرنش «action de saluer». P. C., 468 : گورنیش. Radloff, II, 1595 : *gueurunuch* (azéri). B. M., II, 663 : «marques de respect en se présentant à l'audience du sultan».

گمی, voir گیمی.

گنلمك «être élargi»; osm. کیکلمك avec ك = ن.

گنه «de nouveau»; osm. ینه.

گیمی «comme». Radloff, II, 1628. L'osm. présente la forme گبی avec م = ب, que l'on retrouve en t. o.

مندرمك «faire monter à cheval», causatif de منمك (t. o.) «monter à cheval» = osm. بنمك. Cf. Vámbéry, 341.

مین «mille»; t. o. مینگ; osm. بیك.

هاب «tout, tous»; osm. هپ *hèp*.

هاچار «clé», pour اچار (P. C., 6), de اچمق «ouvrir».

هارا «où?». — هاردن «d'où?». — هارده «dans quel endroit?».

هامی «tout, tous»; t. o. قاموق; osm. قامو avec ق initial = ه. Radloff, II, 1781 : هامو *hamou* (azéri).

هانی «qui, quel, lequel?»; osm. هانکی.

وورماق «frapper»; t. o. اورمق; osm. vulgaire وورمق (B. M., II, 846). — باش وورماق «s'incliner». — بوین وورماق «décapiter». — Au passif : وورولماق.

یارپاق «feuille»; t. o. et osm. یپراق *yaprak*. A remarquer la métathèse du پ et du ر.

یالقوز «seul»; t. o. یالغوز et یالغوزون; osm. یالگز *yaleñez*.

يخماق «détruire, démolir»; t. o. et osm. يمّق avec ق = خ.

يغلماق «être enlevé, débarrassé».

يدّى «sept»; t. o. ييتى = ييدى; osm. يدى. — يدّنجى «septième».

يوخ «il n'est pas», opposé à وار; t. o. et osm. يوق avec ق = خ.

يوخارو «en haut»; turc or. يوقغارى = يوقارى; osmanli يوقارى.

ADDITIONS ET CORRECTIONS.

Page 394, note, *au lieu de :* «ms. persan 223», *lire :* «ms. 223 du supplément persan».

Page 413, ligne 1. Il faut ici un alinéa commençant à : شاه بو سوزلرى تمام ايدوب.

Page 458, lignes 23-26, *lire :* «Maintenant je ne suis plus qu'un pauvre d'entre le peuple, 'Abbâs fils de Mohammed. Désormais ne me cherchez plus, car vous ne pourriez me voir. Dieu vous garde!».

Page 465, ligne 24, *au lieu de :* «Sendjân et Kazvîn firent, etc.», *lire :* «Les poètes faiseurs de chronogrammes de Kazvîn firent, etc.».

Page 469, lignes 18 et 24. Le mot گل du texte doit se rendre par «fleur en pierres précieuses».

Page 475, ligne 24, sur le mot *beglerbeg :* «On appelle ainsi les gouverneurs des grands gouvernements, pour les distinguer des autres qu'on appelle *Can* (Khân), comme on l'a déjà dit.» Chardin, *Voyages*, éd. de 1735, I, 221.

— Ligne 25, sur le titre (d'origine mongole) *darogha.* On désignait ainsi le gouverneur de Kazvîn. Ce fonctionnaire recevait un traitement de six cents tomans et restait deux ans en charge. Chardin, *opere citato*, I, 275.

IMPRIMERIE NATIONALE.